

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Christina Nummi

Sanastotason selkeys selkokieleisessä tekstissä.

Vertaileva tutkimus Selkosanomien ja Helsingin Sanomien
uutisartikkeleista

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2013

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen aihe ja tavoitteet	5
1.2 Tutkimuskysymykset, osahypoteesit ja menetelmän kuvaus	6
1.3 Aineiston esittely ja rajaus	7
1.4 Aikaisemmat tutkimukset	9
2 SELKOKIELEN MÄÄRITTELYÄ JA KÄSITTEITÄ	12
2.1 Selkokieli Suomessa ja maailmalla	12
2.2 Selkokielen tarve: käyttäjäryhmät	13
2.3 Selkokielen oikeutus: saavutettavuus	14
2.4 Selkokielen suhde yleiskieleen	15
2.4.1 Mukauttaminen	16
2.4.2 Kirjoitusohjeet	17
3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	20
3.1 Ymmärrettävyys	20
3.1.1 Luettavuuskaavat	23
3.1.2 Muistaminen	25
3.2 Lingvistinen semantiikka	26
3.2.1 Leksikaalinen semantiikka	28
3.2.2 Abstraktioasteiden luokittelu	29
3.3 Luettavuuskaavat ja abstraktioasteet tutkimuksessa	31
4 SELKEYDEN ELEMENTIT SELKOKIELISESSÄ TEKSTISSÄ	34
4.1 Ensimmäinen vaihe: sanamäärä, yhdyssanat ja substantivointi	34
4.1.1 Sanamäärä	35
4.1.2 Yhdyssanat	38
4.1.3 Substantivointi	43

4.2 Toinen vaihe: funktio- ja sisältösanat sekä abstraktioasteet	47
4.2.1 Funktio- ja sisältösanat	47
4.2.2 Abstraktioasteet	54
 5 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT	 62
 LÄHTEET	 67
 LIITE. Tutkimusaineisto	 70
 TAULUKOT	
Taulukko 1. Sanojen määrä aineistossa	36
Taulukko 2. Yhdyssanojen määrä aineistossa	39
Taulukko 3. Yhdyssanojen prosentuaaliset määrät aineistossa	40
Taulukko 4. Minen-johdosten määrä aineistossa	44
Taulukko 5. Funktiosanat (FS) ja sisältösanat (SS) aineistossa	49
Taulukko 6. Funktiosanojen frekvenssilista selkokiehisessä aineistossa	51
Taulukko 7. Funktiosanojen frekvenssilista yleiskielisessä aineistossa	52
Taulukko 8. Substantiivien abstraktioasteet aineistossa	55

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Christina Nummi
Pro gradu -tutkielma:	Sanastotason selkeys selkokielisessä tekstissä. Vertaileva tutkimus Selkosanomien ja Helsingin Sanomien uutisartikkeleista
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2013
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee selkokielisen tekstin selkeyttä sanastotasolla. Tutkielman keskeisenä tavoitteena on selvittää, miten selkeän kielen vaatimus toteutuu selkokielisissä uutisartikkeleissa. Saatujen tutkimustulosten perusteella pohdin myös, mitä tutkimustulokset kertovat selkokielisen tekstin ymmärrettävyydestä. Tutkielman keskeisinä käsitteinä ovat selkokieli, yleiskieli, mukauttaminen ja ymmärrettävyys.

Tutkielman tutkimusote on vertaileva. Tutkimusaineistona on viisitoista Selkosanomien uutisartikkeliä, joita verrataan vastaaviin Helsingin Sanomien uutisartikkeleihin. Selkosanomien on selkokielen käyttäjäryhmille tärkeä uutiskanava, jonka kautta lukija saa katsauksen kotimaan, ulkomaiden sekä talouden tapahtumiin. Helsingin Sanomien voi taas ajatella edustavan prototyyppisesti uutista, jonka vuoksi lehti on valikoitu vertailuaineistoksi.

Tutkielman empiirinen osio toteutetaan osioissa, joille asetetaan kullekin omat osahypoteesinsa. Aineistoa on tutkittu kvantitatiivisin menetelmin, joista saatuja tutkimustuloksia nostan laadulliseen tarkasteluun. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu pääosin Osmo A. Wiion näkemyksistä ymmärrettävyyden osatekijöistä, luettavuudesta ja kielen vaikeusasteen mittaamisesta, jotka ovat olleet myös selkokielen tutkimuksen pohjana. Tutkielmassa hyödynnetään myös semantiikan oppeja aineiston substantiivien abstraktioasteita tutkittaessa, jolloin abstraktioasteiden luokittelussa käytetään John Lyonsin luokittelumallia.

Tutkimustulosten perusteella voidaan osoittaa sanastotason selkeyden kannalta oleellisia muutoksia lähtötekstiin verrattuna. Selkokielen ominaisuudet ilmenevät tutkimuksessa paitsi prosentuaalisina eroina, myös tutkimusaineistosta nostettujen esimerkkien tarkastelun yhteydessä. Tutkimustuloksien perusteella voi todeta, että selkokielisen tekstin tarvitsijat – kehitysvammaiset, muistisairaat ja maahanmuuttajat – on huomioitu sanastotason selkeyden näkökulmasta. Tekstiä on kirjoitettu tai yleiskielestä mukautettu tämä erityinen lukijakunta huomioon ottaen.

AVAINSANAT: selkokieli, yleiskieli, mukauttaminen, ymmärrettävyys

1 JOHDANTO

Kielen käyttämisen ja ymmärtämisen mahdollisuus on osa demokratian toteutumista, identiteetin kehittymistä ja yleisiä ihmisoikeuksia. Selkoilmaisun tarve kirjattiin Suomessa 1980-luvulla sosiaali- ja terveysjärjestöjen tavoitteistoon, ja kielitoimisto suositti selkokirjoitus- ja selkokieli-käsitteiden käyttöönottoa. Kolmen vuosikymmenen aikana selkokieli on vakiinnuttanut asemansa Suomessa; selkokielisen kirjallisuuden tuottamiseen myönnetään valtiontukea, *Selkosanomat*-lehti ilmestyy kahden viikon välein ja Kehitysvammaliiton selkokielinen portaali palvelee selkokielen käyttäjiä. Ensimmäiset selkokirjat julkaistiin 1980-luvulla ja uusia kirjoja ilmestyy opetusministeriön tukemana noin kymmenen vuodessa. (Virtanen 2006: 87–103.)

Selkokielen tarve on lisääntynyt useista syistä. Suomessa on aiempaa enemmän suomea toisena kielenään puhuvia, lisäksi väestön ikääntyminen, muistisairaudet ja sähköisen informaation räjähdysmäinen lisääntyminen ovat asettaneet haasteita kielen ymmärtämiselle. Selkokielen laskennallisiin kohderyhmiin kuuluu Suomessa noin 200 000–350 000 henkilöä, joista pieni osa on täysin lukutaidottomia ja osa tarvitsee puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. (Virtanen 2012: 23–24, 37.) Selkoilmaisuus on ollut esillä myös julkisen päätöksenteon, virkakielen ja lainsäädännön kehittämisen yhteydessä – kielen ymmärtämisen tarve on ilmeinen.

1.1 Tutkimuksen aihe ja tavoitteet

Selkokeskuksen (2012a) määritelmän mukaan selkokielen tulee olla sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavampaa ja ymmärrettävämpää. Selkokielisten tekstien tutkimisessa oleellinen kysymys liittyy tekstien ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen, sillä selkokielen käyttäjäryhmillä on erilaisia vaikeuksia tekstikokonaisuuksien hahmottamisessa. Henkilöllä saattaa olla hankaluuksia esimerkiksi luetun tekstin muistamisessa, kielen ymmärtämisessä tai kielen rakenteiden hallitsemisessa. (Vinni & Sainio 2000: 66–67.) Selkokielen

kirjoittajia ohjeistetaan usein käyttämään selkeitä ja havainnollisia ilmauksia sekä tuttuja, yleisesti tunnettuja sanoja teksteissään (Leskelä & Virtanen 2006: 13).

Pro gradu -tutkielmassani perehdyn selkokieleen sanastotasolla. Tutkielman ensisijaisena tavoitteena on selvittää, minkälaisin keinoin aineiston sanoja muokataan selkotekstin lukijoille selkeämmäksi verrattuna yleiskieliseen lähtötekstiin. Selvitän myös, mitkä sanastotason seikat tekevät selkokielisestä tekstistä helpon ja ymmärrettävän. Tutkielman tutkimusote on vertaileva, ja vertailen selkokielestä saatuja tutkimustuloksia yleiskieliseen tekstiin ja siitä saatuihin tuloksiin. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu pääosin Osmo A. Wiion (1974) näkemyksistä ymmärrettävyyden osatekijöistä, luettavuudesta ja kielen vaikeusasteen mittaamisesta, jotka ovat olleet myös selkokielen tutkimuksen pohjana. Tutkielmassani hyödynnetään myös semantiikan oppeja aineiston substantiivien abstraktioasteita tutkittaessa, jolloin abstraktioasteiden luokittelussa käytetään John Lyonsin (1977: 442–445) luokittelumallia.

1.2 Tutkimuskysymykset, osahypoteesit ja menetelmän kuvaus

Tutkimus etenee kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa lasken ja analysoin aineistojen sanamäärät, yhdyssanojen määrät sekä substantivoinnit, toisessa vaiheessa pureudun sisältö- ja funktiosanoihin sekä aineiston substantiivien abstraktiotasoihin. Tutkimus on tarpeellista jakaa kahteen vaiheeseen tutkimustulosten objektiivisuuden perusteella. Ensimmäisen vaiheen kvantitatiivisen tutkimuksen tulokset lasketaan tekstielementtien esiintymistiheyksistä, jolloin tutkimustuloksia voi pitää yleistettävänä ja objektiivisina. Aineiston käsittelyn toisessa vaiheessa taas sanojen jakaminen eri luokkiin edellyttää tulkintaa, jolloin tutkimustulokset ovat tältä osin subjektiivisempia kuin ensimmäisen vaiheen tulokset. Käsittelen aineistoa siis pääosin kvantitatiivisesti, mutta nostan kvantitatiivisen tutkimuksen tulokset kvalitatiiviseen tarkasteluun; tarkoituksena on laadulliseen tutkimusotteeseen liittyvä ilmiön ymmärtäminen.

Kvantitatiiviseen tutkimukseen liittyvät tutkimusosioiden tutkimuskysymykset ovat:

1. Kuinka pitkä selkokieline teksti on verrattuna yleiskieliseen tekstiin?
2. Kuinka paljon selkokielisessä tekstissä on yhdyssanoja?
3. Kuinka paljon selkokielisessä tekstissä on käytetty substantivointia?
4. Kuinka paljon selkokielisessä tekstissä on sisältöanoja ja funktioanoja?
5. Kuinka paljon selkokielen substantiiveista on abstrakteja?

Jokaiselle tutkimusosiolle asetetaan omat osahypoteesinsa, joiden toteutumisen kautta on mahdollista muodostaa kokonaiskäsitys aineiston sanastotason selkeydestä. Tutkimusosioille asetetut osahypoteesit pohjautuvat edellä esitettyihin tutkimuskysymyksiin.

Tutkimusosioiden osahypoteesit ovat:

1. Selkokielessä on vähemmän sanoja kuin yleiskielisessä tekstissä, sillä selkokieli pyrkii ytimekkääseen esitystapaan.
2. Selkokielessä on vähemmän yhdyssanoja kuin yleiskielisessä tekstissä, sillä yhdyssanat vaikeuttavat lukemista ja ymmärrettävyyttä.
3. Selkokielessä on käytetty vähemmän substantivointia kuin yleiskielisessä tekstissä, sillä substantivointi tekee tekstistä abstraktin ja siten vaikean.
4. Selkokielessä on vähemmän sisältöanoja kuin yleiskielisessä tekstissä, sillä sisältösanat kantavat mukanaan lauseen informaation ja tekevät lauseesta raskaan.
5. Selkokielessä on vähemmän abstrakteja substantiiveja kuin yleiskielisessä tekstissä, sillä abstraktiiviset ilmaisut tekevät tekstistä vaikean ymmärtää.

Osahypoteesit on muodostettu tutkielman teoriapohjan, selkokielen kirjoitusohjeiden sekä aikaisemmista tutkimuksista saatujen tulosten pohjalta, ja niitä on perusteltu tarkemmin kunkin alaluvun yhteydessä.

1.3 Aineiston esittely ja rajaus

Tutkielmani aineisto edustaa tekstilajina uutistekstiä. Bruun, Koskimies ja Tervonen (1986: 54) määrittelevät uutisen keskeisiksi piirteiksi aktualisuuden sekä faktuaalisuuden, pyrkimyksen ajankohtaisuuteen ja tosiasiapohjaisuuteen. Uutisen ominaisuuksia ovat myös informatiivisuus sekä objektiivisuus suhteessa todellisuuteen

(Bruun ym. 1986: 26). Saukkosen (2001: 156) määritelmän mukaan uutinen tekstilajina on periaatteessa kenen tahansa todennettavissa ja näin ollen uskottavaa ja luotettavaa.

Tutkielman aineistona käytän Selkokeskuksen ja Kehitysvammaliitto ry:n julkaisemaa *Selkosanomat*-lehden selkokieliisiä uutistekstejä.¹ *Selkosanom*ia julkaistaan 23 numeroa vuodessa, ja helmikuussa 2012 avautuivat myös selkokielliset verkkosivut (www.selkosanomat.fi). Selkosanomat on selkokielen käyttäjäryhmille tärkeä tiedonvälityksen kanava, ja sitä julkaistaan myös ruotsinkielisenä nimellä *LL-Bladet*. Muita selkokieliisiä julkaisuja ovat muun muassa Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n julkaisema *Leija* sekä Suomen Kuurosokeat ry:n järjestölehti *Tuntosarvi*.

Rajaan tutkimusaineistoni *Selkosanomien* kotimaan uutisiin tarkastelujaksolla tammikuu–joulukuu 2012. *Selkosanomien* kotimaan uutiset on mukautettu yleiskielisistä uutisteksteistä, joita voivat olla esimerkiksi YLEn, Suomen tietotoimiston tai *Helsingin Sanomien* uutiset, osa taas on *Selkosanomien* toimituksen kirjoittamia. *Selkosanomien* artikkeleiden yhteydessä on yleensä mainittu lähde, josta selkouutinen on mukautettu. Tutkielman aineistoon on valittu *Selkosanomien* kotimaan uutisia, joiden lähteenä on käytetty *Helsingin Sanomien* vastaavaa uutisartikkelia. Artikkeleita ei siten ole poimittu aineistoon tietyn aiheen perusteella, vaan otokseen hyväksymisen kriteerinä on ollut niiden lähdeaineisto. Tutkielmaan käytettävän selkokiellisen aineiston laajuus on 15 uutisartikkelia, ja artikkelit on poimittu painetusta lehdestä. Tutkimusaineistoon viitataan läpi tutkielman siten, että artikkeli A edustaa selkokiellistä artikkelia, B taas yleiskielistä artikkelia.

Vertailuryhmänä on samankokoinen otos (15 artikkelia) *Helsingin Sanomien* uutisia, joita on käytetty selkouutisten lähdemateriaalina. *Helsingin Sanomien* uutiset ovat voineet ilmestyä alun perin muissa lehden osioissa kuin kotimaan uutisissa. Tällaisia uutisia ovat lähdeaineiston artikkelit 2B sekä 7B, jotka on julkaistu *Helsingin Sanomien* talousosiossa, mutta joista mukautetut selkouutiset on julkaistu *Selkosanomien*

---

¹Kiitokset Selkokeskuksen Leealaura Leskelälle.

kotimaan uutisissa. *Helsingin Sanomien* artikkelit on poimittu lehden sähköisestä uutisarkistosta.

Tutkimusaineistosta on rajattu pois kuvat ja kuvatekstit sekä otsikot. Selkokielisissä uutisissa on usein artikkelin ohessa uutista selkeyttävä, konkretisoiva kuva. *Helsingin Sanomien* sähköisessä arkistossa uutisartikkelit taas ovat kuvattomia, joten aineiston käsittelyssä ei ole huomioitu kuvatekstejä lainkaan. Uutisten otsikot on myös rajattu tutkimusaineiston ulkopuolelle, sillä uutisotsikot eivät välttämättä noudata tavallista virkerakennetta.

Aineistoon on poimittu edellä kuvatusti *Selkosanomien* uutisia ja niiden yleiskieliset vastineet *Helsingin Sanomista*. Tutkimusaineiston artikkelit 1A ja 1B poikkeavat kaavasta siltä osin, ettei *Helsingin Sanomien* uutista 1B ole merkitty *Selkosanomien* uutisen 1A lähteeksi. Vastaavuus on kuitenkin ilmeinen, ja *Selkosanomat* käsittelee aihetta pitkälti samoin kuin *Helsingin Sanomat*, ja tämän vuoksi artikkelipari on hyväksytty tutkimusaineistoon. *Helsingin Sanomien* artikkeli 10B on poimittu muusta aineistosta poiketen näköislehdestä, joka on varsinaista painettua lehteä vastaava lehti sähköisessä muodossa. Lisäksi *Selkosanomien* artikkeliin 12A on *Helsingin Sanomien* lisäksi merkitty lähteeksi STT eli Suomen tietotoimisto.

1.4 Aikaisemmat tutkimukset

Eräs tärkeimmistä viimeaikaisista selkokieltä koskevista tutkimuksista on Auli Kulkki-Niemisen (2010) Tampereen yliopistoon tekemä väitöskirja. Kulkki-Niemisen (2010: 11–14) tutkimus edustaa lingvististä tekstintutkimusta, ja tutkimuksessa yhdistyvät tekstinhuollon, selkoviestinnän ja funktionaalisen teorian näkökulmat. Tutkimuksen ensisijaisena aineistona ovat *Selkouutiset*-lehden uutistekstit (50 kpl) ja niiden pohjana olevat STT:n uutiset (54 kpl), joita vertaillaan ja analysoidaan tekstilajiteorian näkökulmasta. Toisena aineistona ovat neljän selkokirjoittajan asiantuntijahaastattelut, joiden avulla tutkija selvittää selkokirjoittamisen prosessia, ja jotka osaltaan antavat varsinaisen tekstiaineiston käsittelyyn taustatietoa. Tutkimus selvittää, mitkä ovat ne

kielelliset keinot, joita käytetään uutistekstien mukauttamisessa selkokielelle. Tutkimustehtävänä on myös tarkastella, miten selkoviestintä eroaa yleiskielisestä muodosta. (Kulkki-Nieminen 2010: 13.)

Kulkki-Niemisen (emt. 4) tutkimuksessa käsitellään muun muassa selkotekstien ja lähtötekstien vuorovaikutuksellisia eroja, modaaliverbejä, nominaalistuksia, lukusanoja, suoraa ja epäsuoraa esitystä. Tutkimustulokset osoittavat lähtötekstien ja selkotekstien erojen olevan viestinnän kannalta selvästi havaittavia etenkin tekstien aluissa, jolloin selkoversiossa suositetaan vuorovaikutusta painottavaa aloitusta. Tutkimustulosten mukaan mukauttaminen vaikuttaa tekstin modaalisiin piirteisiin, direktiivisyyteen sekä moniäänisyyteen.

Kulkki-Niemisen (emt.) väitöskirja on oman tutkielmani kannalta eräs avaintöksistä. Väitöskirja käsittelee seikkaperäisesti selkokieltä, josta on tehty kielitieteellisiä tutkimuksia melko vähän. Kulkki-Niemisen (emt.) tutkimus eroaa tutkielmastani paitsi laajuuden, myös näkökulman osalta, sillä Kulkki-Niemisen (emt.) tutkimuksessa kuvaillaan kielen ominaisuuksia laadullisesti, kun taas tutkielmassani tarkastelen ominaisuuksia ensisijaisesti määrällisesti ja pohdin syitä löydöksiin.

Tutkielmani kannalta mielenkiintoinen tutkimus on myös Irja Vinnin (1998) väitöskirja, jossa tutkittiin, ymmärtävätkö kehitysvammaiset selkokielistä tekstiä paremmin kuin yleiskielistä tekstiä. Tutkimuksessa selvitettiin myös mitkä tekijät vaikuttavat ymmärtämiseen. Tutkimus osoitti, että erot selkokielisen ja yleiskielisen tekstin ymmärrettävyydessä ovat merkittäviä – selkokieliset tekstit auttavat ymmärtämistä selvästi. (Vinni 1998: 99.) Kehitysvammaisella ei useinkaan ole kykyä ymmärtää abstrakteja käsitteitä, aikaan tai lukumäärään liittyviä käsitteitä tai asioiden yläkäsitteitä. Näiden seikkojen takia tekstin ymmärtäminen asettaa erityisiä vaatimuksia myös tekstille. (Sainio & Vinni 2000: 69.) Kiinnostavaa oli etenkin Vinnin (1998: 102) huomio, jonka mukaan hyvä mekaaninen lukutaito ei kehitysvammaisten kohdalla tarkoita automaattisesti hyvää tekstin ymmärtämistä.

Virolaisen kielentutkija Rutt Tambetin (2000: 103–112) Tarton yliopistoon tekemä tutkimus on aiheensa ja tuloksiensa kannalta perusteltua nostaa esille. Tambet (emt.) tutki tekstin ymmärrettävyyttä kolmasluokkalaisten, erityisopetusta saavien lasten näkökulmasta ja selvitti tutkimuksessaan, ovatko näiden lasten opetuksessa käytettävät yleiskieliset oppikirjat liian vaikeita ymmärtää. Tutkimusta ja sen tuloksia esitellään tarkemmin tutkielman alaluvussa 3.3. Tambetin (emt.) tutkimusta on perusteltua tarkastella lähemmin, sillä tutkimuksen elementteinä on runsaasti tässä tutkielmassa esiinnostettuja, kiinnostavia aiheita, joita ovat esimerkiksi luettavuuskaavat (luku 3.1.2) sekä Lyonsin (1977: 442–445) abstraktioasteiden luokittelumalli (ks. luku 3.2.2). Tambetin (2000: 103–112) tutkimus esitellään näiden alalukujen yhteydessä.

Muita selkokieltä koskevia tutkimuksia ovat mm. Pirta Aaltosen (1994: 75–90) adverbiaalitutkimus, jossa selvitetään selkokielen tekstin adverbien käytön tyypillisiä piirteitä ja verrataan tuloksia yleiskieliseen tekstiin. Aaltonen (emt. 75) selvittää vertailun avulla, onko selkokielisestä tekstistä löydetty piirteet tyypillisiä vain selkokielelle, vai voiko tuloksia yleistää koskemaan myös yleiskieltä. Aaltosen (emt. 87) tutkimuksen mukaan selkokielen adverbien käyttö eroaa yleiskielestä niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Aaltosen mukaan jotkin adverbit ovat tekstin luettavuuden kannalta tärkeämpiä kuin toiset, jolloin adverbeja taitavasti käyttäen voi lisätä tekstin ymmärrettävyyttä. (Aaltonen 1994: 88.) Selkokieltä tutkitaan kielitieteen näkökulmasta edelleen ja esimerkiksi Vaasan yliopistossa on parhaillaan tekeillä Pia-Maria Jokipiin pro gradu -tutkielma, jonka aiheena on selkoryhmän vuorovaikutus.

2 SELKOKIELEN MÄÄRITTELYÄ JA KÄSITTEITÄ

Tässä luvussa kerrotaan selkokielen tutkimuksen taustaa ja perustellaan selkokielen tarvetta nykypäivän näkökulmasta. Luvussa esitellään myös selkokielen kirjoitusohjeet, jotka toimivat ohjenuorana selkokielisen tekstin tekijöille ja joihin viitataan tiiviisti tämänkin tutkielman analyysiluvussa (luku 4). Lisäksi luvussa selitetään tutkielman keskeiset käsitteet *selkokieli*, *yleiskieli* ja *mukauttaminen*.

2.1 Selkokieli Suomessa ja maailmalla

Suomessa selkokielen kehittäminen ja tutkiminen alkoi 1970-luvun lopulla pohjoismaisen yhteistyön ja Ruotsista saadun mallin avulla. Etuliite *selko-* otettiin käyttöön 1978, jolloin pohdittiin korvaavaa termiä silloin käytössä olleelle adjektiiville *hjälpfulluinen* vastineeksi ruotsin kielen termille *lättläst litteratur*. *Selkokielen* termi on ollut itsenäisenä käytössä näihin päiviin saakka, uusi Selkokeskuksen suositus on käyttää selkokielen rinnalla sanaa *selkosuomi* (Selkokeskus 2012b). Tässä tutkielmassa käytetään kuitenkin selvyiden vuoksi ainoastaan käsitettä selkokieli. Ensimmäiset aikuisille suunnatut selkokirjat ilmestyivät 1980-luvulla ja ensimmäinen yleiskielisestä teoksesta tehty selkomukautus ilmestyi vuonna 1990. Myös selkokieliset ajankohtaislehdet *Selkouutiset* (nyk. *Selkosanomat*) sekä *LL-Bladet* alkoivat ilmestyä vuonna 1990. (Virtanen 2006: 87–101.)

Kielen selkeyttämistavoitteita on ollut pohjoismaiden lisäksi myös muualla maailmassa, ja esimerkiksi englannin kielen *plain english*, samoin kuin ruotsin kielen *klarspråk*, sisältävät erilaisia kielen ymmärtämistä helpottavia käytännön ohjeita (Hiidenmaa 2000: 32). *Selkosanomian* ja *LL-Bladetiä* vastaavia lehtiä ilmestyy Euroopassa useita, esimerkiksi ranskankielinen *L'Essentiel* (”olennainen”) sekä Belgiassa flaaminkielinen *Wablieft* (”anteeksi, mitä sanoittekaan”). Jotkin lehdistä on kohdistettu tietyille erityisryhmälle, kuten ruotsinkielinen *Sesam* maahanmuuttajille. (Virtanen 2000: 144.) Suomessakin on käyty keskustelua siitä, pitäisikö eri lukijaryhmille tuottaa erilaisia

tekstejä, mutta Selkokeskuksen kanta asiaan on kuitenkin ollut tähän saakka se, että sama teksti sopii useimmiten erilaisille lukijaryhmille (Virtanen 2012: 73).

2.2 Selkokielen tarve: käyttäjäryhmät

Selkokielistä tekstiä tuotetaan käyttäjäryhmille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskielistä tekstiä. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi eri vammaisryhmiin kuuluvat henkilöt, ikääntyvät ja muistisairaat sekä kielivähemmistöön kuuluvat henkilöt (Leskelä & Virtanen 2006: 9). Selkokielisten tekstien tarve ei kuitenkaan rajoitu pelkästään edellä lueteltuihin käyttäjäryhmiin, sillä helppolukuisia tekstejä tarvitsevat edellisten lisäksi muun muassa lukutaidoiltaan heikot henkilöt. Antero Malin (2006: 15–29) analysoi vuosina 1997–2000 toteutetun aikuisten kansainvälisen lukutaitotutkimusten (The Second International Adult Literacy Survey, SIALS) tutkimustuloksia ja toteaa aikuisten lukutaidossa sekä yksilöiden välillä olevan suurta vaihtelua. Suomalaisista aikuisista suurimman osan lukutaito on tutkimuksen mukaan hyvä, mutta kymmenesosalla väestöstä on vakavia puutteita lukutaidoissaan, jolloin lukutaidon puute hankaloittaa yhteiskuntaan sopeutumista ja ylläpitää eriarvoisuutta. (Malin 2006: 17–18).

Selkokielen käyttäjäryhmien määrittelyn lisäksi myös selkotekstistä hyötyvien määrä on hankalasti arvoitavissa. Selkokielen käyttäjäryhmillä on eritasoisia ongelmia kielen oppimisen, muistamisen tai kielen rakenteiden hallitsemisen kanssa, eivätkä kaikki henkilöt näin ollen tarvitse selkokieltä lainkaan, vaikka lukeutuisivatkin johonkin edellä mainituista ryhmistä. Jotkut henkilöt saattavat tarvita selkokieltä vain hetken aikaa – tällaisia tilanteita voi ajatella olevan esimerkiksi maahanmuuttajien kohdalla, jolloin kielitaidon karttuessa selkokielen tarve vähenee. Käyttäjäryhmien rajat ovat myös epäselviä ja ryhmät päällekkäisiä toistensa kanssa. Viimeisin arvio selkokielen tarvitsijoista on vuodelta 2000, jonka mukaan selkokielestä hyötyy 200 000–350 000 henkilöä. Luku käsittää arvion ainoastaan kirjoitetun selkokielen tarvitsijoista, puhutusta kielestä ei arvioita ole tehty. (Virtanen 2012: 23–24.) Uusi arvio selkokielen tarvitsijoiden määrästä on valmistumassa vuoden 2013 lopulla. Arvion eräänä

perusteena käytetään lokakuussa 2013 ilmestyvän aikuisten lukutaitotutkimuksen tuloksia. (Selkokeskus 2012b.)

2.3 Selkokielen oikeutus: saavutettavuus

Suomen perustuslaki (6 § 2 mom.) asettaa yhteiskunnallisen perustan selkokielen oikeutukselle:

Ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

(Suomen perustuslaki 6 § 2 mom.)

Erityisryhmillä on tarve ja oikeutus saada tietoa samoista uutisista, palveluista, velvollisuuksista tai oikeuksista kuin muillakin yhteiskunnan jäsenillä. Usein erityisryhmiin kuuluvat henkilöt tarvitsevat apua ja opastusta myös arkipäiväisissä ongelmissa, jotka voivat liittyä esteettömän liikkumisen tarpeeseen tai kielellisiin ongelmiin. Erityisryhmien erityiset tarpeet tulee huomioida, koska eri vammaisryhmiin kuuluvat henkilöt, muistisairaat, iäkkäät ja maahanmuuttajat ovat yhteiskunnan yhdenvertaisia ja tasa-arvoisia jäseniä. (Sainio 2000a: 19–21.)

Tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden lähtökohdista on 2000-luvun alussa otettu käyttöön käsite *saavutettavuus* (Kulkki-Nieminen 2010: 26). Opetusministeriön (2004: 29) julkaisussa *Taide tarjolle, kulttuuri kaikille* on saavutettavuus-käsite jaoteltu eri osa-alueisiin tarkasteltavan näkökulman mukaan. Osa-alueita ovat muun muassa taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen saavutettavuus. Virtanen (2012: 20–21) toteaa kielen ymmärrettävyyden kannalta tärkeimmiksi saavutettavuuden osa-alueiksi tiedollisen ja tiedottamisen saavutettavuuden, jotka tarkoittavat toisaalta kielen ymmärtämisen helpottamista, toisaalta esimerkiksi tiedotteiden tai esitteiden kielellistä selkeyttä.

Saavutettavuus-käsite on vuosikymmenessä vakiintunut käyttöön ja käytäntöön laajasti. Vuodesta 2004 toiminut saavutettava.fi-verkkosivusto kerää uutisia ja kirjoituksia

saavutettavuudesta ja esteettömyydestä ja pyrkii näin osaltaan huolehtimaan, että palvelut ovat kaikkien saatavilla. Eri toimijat ovat toteuttaneet omia saavutettavuusohjelmiaan, näistä esimerkkinä Suomen evankelisluterilaisen kirkon *Saavu*, Porin kaupungin *kulttuuri saavutettavaksi Satakunnassa* -hanke – jopa Ruisrock oli saavutettava kesällä 2012. Opetusministeriön (2004: 29) tavoite *asenteiden saavutettavuudesta* vaikuttaisi siis ainakin näiltä osin toteutuneen.

2.4 Selkokielen suhde yleiskieleen

Yleiskieli määritellään kieliyhteisön yhteiseksi kielimuodoksi, joka on normien mukaista, käyttää tunnetuksi tiedettyä sanastoa ja on virkerakenteeltaan selkeää (Finn Lectura 2001). Yleiskielen määritelmästä voi havaita, että tekstin luettavuus, ymmärrettävyys ja selkeys ovat selkokielen lisäksi myös yleiskielisen tekstin lähtökohtana. Vaikeasti ymmärrettävää yleiskieltä vaaditaan välillä esitettäväksi selkokielellä, jolla tämäntyyppisessä yhteydessä tarkoitetaan selkeämpää yleiskieltä. Kulkki-Nieminen (2002: 36) opastaa pitämään selkokielen ja selkeän yleiskielen käsitteet erillään: selkokieli on erityisryhmille suunnattu, yleiskielestä mukautettu kielimuoto, kun taas selkeä yleiskieli on kohdistettu koko kieliyhteisölle.

Ongelmallisena yleiskielen käytön muotona on pidetty julkisen yleiskielen – politiikan, hallinnon, talouden – tekstejä, jotka pahimmillaan saattavat aiheuttaa ja ylläpitää eriarvoisuutta. Kielenhuollon näkökulmana onkin tarkastella yleiskielen toimivuutta yhteiskunnassa, jonka perusteella arvioidaan tekstien ymmärrettävyyttä ja selkeyttä. (Hiidenmaa 2000: 29; Kulkki-Nieminen 2002: 35–36).

Selkokieli ei ole oma kielensä, vaan eräs suomen kielen muoto kuten yleiskielikin. Selkokielen tarkoituksena ei ole korvata yleiskieltä, vaan toimia apuvälineenä sellaisille henkilöille, joille yleiskieli on luettavuudeltaan ja ymmärrettävyydeltään liian vaikeaa. Tärkeää on myös huomioda, että selkokielen kirjoittamisessa pätevät suomen kielen oikeinkirjoitussäännöt ja tekstinteossa noudatetaan yleisiä kielenhuollon suosituksia. (Virtanen 2012: 19, 68–69).

2.4.1 Mukauttaminen

Selkokielen ohjeissa kielen selkeyttämiseksi näkyvät Wiion (1974: 227–228) 1970-luvulla esittämät näkemykset kielen *kansanomaistamisesta*. Wiion (1974: 186) määritelmän mukaan vaikea teksti koostuu pitkistä sanoista, adjektiiveista ja adverbeista sekä lauseista, joissa on yli 15 sanaa. Sitä vastoin helpon tekstin tunnusmerkkejä ovat Wiion (emt.186) mukaan lyhyiden sanojen suuri määrä, adjektiivien ja adverbien vähäinen määrä sekä lyhyet lauseet. Kansanomaistamisen keinona oli tekstin pintarakenteen uudelleenmuokkaus, jolloin vierasperäisten sanojen tilalle tuli vaihtaa kotoperäinen sana (esim. *liberaali/ vapaamielinen*) ja kotoperäisen sanan puuttuessa oli vierasperäinen sana selitettävä. Lisäksi hankalia ilmauksia tuli havainnollistaa ja käyttää ymmärtämisen apukeinoja, kuten esimerkiksi toistoa. (emt. 228–229.)

Selkokielen nykymääritelmän mukaan selkokielen tulee olla yleiskieltä selvästi helpommin ymmärrettävää sanastoltaan, sisällöltään sekä rakenteeltaan (Selkokeskus 2012a). Yleiskielistä lähtötekstiä voidaan *mukauttaa* selkokielelle joko tekstin sanastoa ja rakennetta helpottamalla, tai kirjoittamalla lähtöteksti kokonaan uudelleen selkokielen kirjoitusohjeita noudattaen (Kulkki-Nieminen 2002: 39; Virtanen 2012: 75). Pelkkä lähtötekstin pintarakenteiden muokkaaminen nähdään kuitenkin ongelmallisena, sillä tekstin sisältö ei automaattisesti muutu helpommaksi lauseita lyhentämällä tai ilmauksia yksinkertaistamalla. Mukauttajan on oleellista ymmärtää tekstin kokonaismerkitys pystyäkseen muokkaamaan tekstiä yksinkertaisemmaksi merkityksen muuttumatta. (Hiidenmaa 2000: 31–32; Kulkki-Nieminen 2002: 35).

Mukauttaminen näkyy selkokielisessä tekstissä *intertekstuaalisuutena*, jolloin selkokielisessä tekstissä voi havaita erilaisia kerrostumia. Kerrostumat näkyvät viitteinä selkokielisessä tekstin lähteenä käytetystä lähdetekstistä, ja mahdollisesti lähtötekstin lähteenä olevasta teksteistä tai niissä mainituista tutkimuksista, haastatteluista tms. (Kulkki-Nieminen 2010: 60.)

2.4.2 Kirjoitusohjeet

Kirjoitetun selkokielen tueksi on selkokirjoittajille laadittu yhtenäiset ohjeet, jotka huomioivat erityisryhmien kielen ymmärtämiseen liittyviä ongelmia. Kirjoitusohjeiden tavoitteena on tasalaatuisen ja selkeän tekstin tuottaminen. Selkotekstien kirjoittamisessa pyritään selkeään ja havainnolliseen kielenilmaukseen, jotta niiden ymmärtäminen olisi lukijalle helppoa. Virtanen (2012: 68–69) toteaa selkokielen kirjoittamisessa vallitsevan kuitenkin samat oikeinkirjoitus- ja kielioppisäännöt kuin yleiskielistä tekstiä kirjoitettaessakin, vaikka painopiste onkin tekstin ymmärtämistä helpottavissa kielellisissä seikoissa.

Vuonna 1997 julkaistiin kansainvälisen kirjastojärjestö IFLAn kirjoitusohjeet selkotekstien kirjoittamiselle, joiden perustana olivat pohjoismaissa tehty selkokielen tutkimus- ja kehittämistyö (Sainio 2000b: 37; 2000c: 45). Kansainvälisiä kirjoitusohjeita on kritisoitu niiden indoeurooppalaisten kielten näkökulmasta, joka tulee ilmi sanastotason ohjeissa (mm. Leskelä & Virtanen 2006: 13). Kirjoitusohjeissa kehoitetaan esimerkiksi välttämään pitkiä sanoja, mutta suomen kielen eräänä hyväksyttävänä erityispiirteenä on sanoja pidentävät päätteet ja johdokset, jolloin yksinkertainen perussana voi muodostua hyvinkin pitkäksi (Wiio 1974: 185; Sainio 2000c: 59). Asiantuntijat ovat erimielisiä myös selkotekstin kirjoittamisen säätelystä. Esimerkiksi IFLAn mukaan kirjoitusohjeiden pitäisi olla enemmänkin yleisluontoisia ohjeita selkeän tekstin kirjoittamiselle, kun taas Selkokeskuksen nykylinjan mukaan annetut kirjoitusohjeet asettavat tekstille tiukat ja noudatettavat raamit (Virtanen 2012: 63).

Kirjoitusohjeiden laatijasta riippumatta selkokielen kirjoitusohjeissa korostuvat kielen selkeys, havainnollisuus sekä rakenteiden yksinkertaisuus, jotka osaltaan vaikuttavat kielen ymmärtämiseen. Seuraavassa on esiteltynä selkokielen sisältöä koskevat kirjoitusohjeet tiivistetysti.

- Sisältö: Rajaa aihe olennaiseen, tarkista tekstin sisältöjen johdonmukaisuus.

- Sanasto: Käytä yleistä, tuttua sanastoa. Vältä pitkiä sanoja ja selitä vaikeat tai abstraktit ilmaisut.
- Yksinkertaiset rakenteet: Korvaa vaikeat sijamuodot tai verbirakenteet helpommilla. Vältä passiivia, hankalia lauseenvastikerakenteita tai partisiippimuotoja sekä runsaita määriteryppäitä. Käytä persoonaan viittaavia sanoja.
- Lyhyet lauseet: Yksi tärkeä asia lauseessa. Suosi suoraa sanajärjestystä, jossa tärkein asia on päälauseessa ja tarkennukset sivulauseessa. Huolehdi siitä, että lauseet liittyvät toisiinsa loogisesti.
- Teksti kokonaisuutena: Sido lauseet ja tekstin kappaleet toisiinsa eri sidoskeinoja käyttäen. Tarkista, että tekstin rakenne on looginen. Kiinnitä asia aikaan ja paikkaan, ole konkreettinen ja anna esimerkkejä. Suosi myönteistä kieltä.
- Tarkista teksti.

(Leskelä & Virtanen 2006: 12–14)

Tekstin kirjoittamiseen vaikuttavat myös tekstilaji sekä tekstin vaikeusaste. Tekstilajin erityispiirteitä pitäisi pyrkiä säilyttämään myös selkotekstissä, joten lakiteksti on myös selkokielelle mukautettuna erilaista verrattuna kaunokirjallisuuteen tai mainosteksteihin. Vaikka pyrkimys on tuottaa mahdollisimman helposti ymmärrettävää ja selkeää kieltä, on selkoteksteissäkin eri vaikeustasoja käsiteltävän asian tai lähtötekstin aiheen mukaan. Konkreettisesta lähtötekstistä on helpompaa kirjoittaa konkreettista selkokieltä kuin abstraktia aihetta käsittelevästä teemasta. (Virtanen 2012: 65–66.) Selkokirjoitusohjeita nykyisessä muodossaan kritisoi muun muassa Kulkki-Nieminen (2002: 40). Hänen mukaansa eri tekstilajeilla tulisi olla yleisten ohjeiden sijaan erilliset määritelmät tai suositukset, jotka kirjoittajan tulisi huomioida eri tekstilajeja mukauttaessaan. Tällä tavoin tuettaisiin selkokielisten tekstilajien kehittymistä, joka vahvistaisi selkotekstin asemaa yleiskielisten tekstien rinnalla (Kulkki-Nieminen 2002: 40).

Selkokiehisen tektstin kirjoitusohjeet pätevät painetun median tavoin myös internetissä, jossa haasteet ovat lähinnä erilaisen käyttöympäristön mukanaan tuomia. Selkoteekstiä ei sellaisenaan voi aina siirtää internetiin, vaan huomioon on otettava painetun ja digitaalisen median rakenteelliset ja toiminnalliset erot. Erityishuomiota on kiinnitettävä esimerkiksi sivuston navigointirakenteeseen, hakutoimintojen toimivuuteen sekä sivuston yleisen rakenteen hallittavuuteen . (Älli & Kyyhkynen 2006: 188–202.)

3 TOOREETTINEN VIITEKEHYS

Selkokielen – ja tämän tutkielman – teoreettiset juuret ovat 1970-luvulla Osmo A. Wiion (1974: 171–187) näkemyksissä ymmärrettävyyden osatekijöistä sekä luettavuudesta ja kielen vaikeusasteen mittaamisesta, joita esitellään tarkemmin seuraavassa. Luvussa käsitellään myös ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen kiinteästi liittyvää elementtiä, muistamista. Tutkielmassani hyödynnetään edellisten lisäksi semantiikan oppeja aineiston substantiivien abstraktioasteita tutkittaessa. Abstraktioasteiden luokitteluista kenties tunnetuin on semantikko John Lyonsin (1977: 442–445) abstraktioasteiden luokittelumalli, joka esitellään luvussa 3.2.1. Teorialuvun lopussa esitellään virolaisen Rutt Tambetin (2000: 103–112) Tarton yliopistoon tekemä tutkimus, jossa selvitettiin tekstien ymmärrettävyyttä kolmasluokkalaisilla erityisluokan oppilailla. Tutkimuksessa yhdistyvät luettavuuden ja ymmärrettävyyden tutkimuksen lisäksi yleiskielisen ja selkokielen tekstin vertailuasetelma, mikä tekee Tambetin (2000) tutkimuksesta kiinnostavan tarkastelukohteen. Tutkimus esitellään tutkielmani teorialuvun yhteydessä, sillä tutkimuksen tekemisessä on käytetty hyödyksi erästä luettavuuskaavaa sekä Lyonsin (1977) luokittelumallia.

3.1 Ymmärrettävyys

Selkokielen ymmärrettävyyden tutkimus pohjautuu keskeisesti Wiion (1974) esittämiin teorioihin ja tutkimuksiin (Turunen 1994: 23–24; Sainio 2000c: 56; Virtanen 2006: 98). Wiio (1974: 171–172) määrittelee ymmärrettävyyden osatekijöiksi tekstin *käsitteellisyys*, tekstin *samaistumisen*, tekstin *kieliasun* sekä *kiinnostavuuden*. Tekstin kieliasu eli kielelliset ymmärrettävyystekijät jaetaan vielä kahteen, *sanatekijöihin* sekä *monimutkaisuuteen*. Wiion (emt.181) teorian mukaan kieli on sitä vaikkeempaa ymmärtää, mitä enemmän siinä on sanatekijöinä harvinaisia, pitkiä ja vierasperäisiä sanoja. Monimutkaisuus taas tarkoittaa lauseiden pituutta ja rakennetta. Tällöin teksti on sitä vaikkeempaa ymmärtää mitä enemmän siihen kuuluu pitkiä, yli 18 sanaisia lauseita, pääsanojen määriteryyppeitä, sisäkkäisiä lauserakenteita sekä runsaasti sivulauseita. (emt. 181–182). Tämän tutkielman luvussa 4 tarkastellaan

tutkimusaineistona olevan selkokielisen tekstin sanatekijöitä, niiden ominaisuuksia ja käyttöä tekstissä.

Wiion (1974: 171–187) näkemykset ovat monin osin käyttökelpoisia edelleen, sillä nykyisenkin näkemyksen mukaan tekstin ymmärrettävyyttä voidaan parantaa sanaston, virkkeiden ja tekstin tasolla (Hiidenmaa 2000: 30). Muun muassa sanapituuden merkityksestä tekstin ymmärrettävyyteen ollaan yksimielisiä: vaikka suomen kielelle ovat ominaisia johdosten ja päätteiden takia pitkäksi venyvät sanat sekä yhdyssanat, niitä pidetään myös lukemista ja ymmärtämistä vaikeuttavina tekijöinä (Iisa & Piehl 1992: 79; Sainio 2000c: 59). Myös selkokielen kirjoitusohjeissa opastetaan käyttämään lyhyitä ja yleisesti tunnettuja sanoja ja mahdollisuuksien mukaan jakamaan pitkiä yhdyssanoja. (Virtanen 2012: 82–83, 86.) Vaikka sanojen pituudesta ei voikaan päätellä miten lukija ymmärtää sanan, voi sanan pituus kuitenkin osoittaa tekstin morfologista monimutkaisuutta, joka taas hankaloittaa ymmärtämistä (Turunen 1994: 21).

Virke- tai lausepituuden vaikutuksesta tekstin ymmärrettävyyteen ollaan nykytutkimuksessa erimielisiä. Selkokielen kirjoitusohjeet neuvovat käyttämään tekstinteossa lyhyitä lauseita ja virkkeitä (Leskelä & Virtanen 2006: 13). Pitkät virkkeet saattavat selkokielen lukijan kannalta olla haastavia kokonaisuuksia ymmärtää, jos henkilöllä on ongelmia esimerkiksi muistamisessa. Toisaalta Kulkki-Niemisen (2010: 62) mukaan lyhyet lauseet tekevät selkotekstistä päälausevaltaisia, jolloin tärkeä tekstikoherenssia sujuvoittava tekijä on eri sidoskeinojen käyttö. Päälausetta selittävät sivulauseet sekä sidoskeinot saattavat pidentää virkettä, mutta tekevät niistä ymmärrettävämpiä lukijalle. Esimerkiksi lauseenvastikkeet taas lyhentävät lausetta ymmärtämisen kustannuksella. (Sainio 2000c: 60.) Myös Hiidenmaa (2000: 49) toteaa virkepituutta olennaisemman ongelman olevan täyteenpakatut virkkeet. Nykykäsityksen mukaan lauseen laatu onkin tärkeämpi ymmärrettävyyttä lisäävä tekijä kuin lausepituus (Sainio 2000c: 56–60).

Wiion (1974: 186) esityksen mukaan eräs tekstin ymmärrettävyyttä vaikeuttava tekijä on runsas adjektiivien ja adverbien käyttö verrattuna verbien ja substantiivien käyttöön. Käsityksestä on luovuttu, sillä sanaluokka ei automaattisesti tee sanasta vaikeaa tai

helppoa. Adjektiivi, kuten adverbialikin, voi olla konkreettinen tai abstrakti (korkea/ esteettinen), kun taas verbit ja substantiivit voivat olla niin ikään kompleksisia ja hankalia. (Sainio 2000c: 59). Mielenkiinto kohdistuu sanaluokkien sijaan sanojen tehtävään lauseessa informaation tai kielellisten elementtien edustajina.

Sisällön käsitteellisyyttä pidetään tekstin sisällön ymmärtämistä vaikeuttavana tekijänä sekä Wiion (1974: 228–229) näkemyksen että tämän päivän selkokielen tutkimuksen mukaan (Turunen 1994: 28; Virtanen 2012: 91–94). Mukauttamisella puututaan lähtötekstin abstrakteihin ilmauksiin tai kompleksisiin lauserakenteisiin. Tekstiä konkretisoivia keinoja ovat mm. sanavalintojen muuttaminen, hankalien käsitteiden korvaaminen, ilmaisujen poisjättäminen tai substantiivilausekkeiden purkaminen (Kulkki-Nieminen 2010: 210). Saukkosen (2001: 150–157) mukaan myös nominaalistus on eräs tekstin käsitteellisyyttä lisäävä seikka. Selkokielen käyttäjillä on vaikeuksia ymmärtää abstrakteja käsitteitä, jolloin tekstin konkreettisuuden tarve korostuu (Vinni & Sainio 2000: 69). Abstrakteja käsitteitä ei kuitenkaan aina voi välttää, jolloin asiaa pitää pyrkiä selventämään lukijalle havainnollistavilla esimerkeillä tai muilla kielen keinoilla (Virtanen 2012: 91–92). Wiion (1974: 192) mukaan tekstin vastaanottaja tulee huomioida arvioitaessa tekstin vaikeutta ja abstraktiivisuutta. Asiantuntijoille suunnattu teksti voi olla ilmaisultaan hyvinkin abstraktia, ja abstraktiivisuus on tällöin hyväksyttävää ja tarpeellistakin viestin ymmärrettävyyden kannalta. Myös Kulkki-Nieminen (2002: 36) toteaa käsitteiden vaikeuden riippuvan tekstiyhteydestä, joten on tärkeää huomioida kenelle teksti on suunnattu.

Virtasen (2012: 67) mukaan tekstin ymmärrettävyyttä arvioitaessa on otettava huomioon, ettei tekstin kirjoittaja pysty vaikuttamaan lukijasta riippuviin tekijöihin. Tällaisia ovat esimerkiksi lukijan taustatiedot tai aikaisemmat kokemukset aiheesta, lukemismotivaatio ja lukemistilanne. Niinikään Laurinen (1994: 33–35) toteaa tekstin tulkitsemisen olevan lukijasta riippuva tekijä, joten tekstin selkeys ja ymmärrettävyys eivät ole pelkästään tekstin sisäisiä ominaisuuksia. Turunen (1994: 31) sekä Vinni ja Sainio (2000: 67) kokoavat edellä esitetyn ja toteavat yhdenmukaisesti, että tekstin ymmärrettävyys, luettavuus ja motivoivuus ovat päällekkäisiä tapahtumia, joihin vaikuttavat lukemisen psyykkiset prosessit.

3.1.1 Luettavuuskaavat

Tekstin ymmärrettävyyden mittaamiseksi on kehitelty erilaisia luettavuuskaavoja, Suomessa tunnetuimmat kaavat on tehnyt Wiio (1974: 193–224). Luettavuuskaavat ovat keskeinen osa ymmärrettävyyden tutkimusta. Luettavuuskaavoista kaksi esitellään seuraavassa.

Luettavuuskaavojen ajateltiin sopivan esimerkiksi oppikirjojen vaikeustason arviointiin, ja erilaisten tekstin ymmärrettävyyden mittaamiseen. 1970-luvulla Wiion (1974: 189) näkemys luettavuuskaavojen käytöstä tulevaisuudessa oli se, että tietotekniikan kehittyttyä olisi mahdollista saada raportti tekstin luettavuuden vaikeusasteesta ja mahdollisesta lukijamäärästä painotuotteen ladonnan yhteydessä. Tällä hetkellä tietoteknistä osaamista kyseisen apparaatin luomiseksi varmasti olisikin jo, muttei toteutusta. Tekstin luettavuuteen vaikuttavat lisäksi joukko typografisia tekijöitä, joita ei käsitellä tässä tutkielmassa tarkemmin. Näitä ovat esimerkiksi kirjaintyyppi ja -koko, rivin pituus ja rivivälit, sisennykset, marginaalit, taitto – jopa painopaperin laatu sekä painoväri (Itkonen 2006: 72–86).

Wiion (emt. 193–194) luettavuuskaavan muuttujat ovat edellä esitettyjä tekstin vaikeustekijöitä (sananpituus, sanaluokat) ja kaavan tuloksena on laskennallinen lukuarvo, joka ilmaisee tekstin lukemiseen ja ymmärtämiseen vaadittavaa koulunkäyntivuosien määrää. Wiio (emt. 195) perustelee luokkatason käyttämistä vaikeusasteen mittana siten, että koulutustaso on lukijan tärkein tekstin ymmärtämiseen liittyvä taustatekijä. Esitetyistä kaavoista yksinkertaisempi:

$$LT = 2,7 + 0,3PS$$

jossa LT on luokkataso peruskoulun luokkina 1–12 ja PS on pitkät sanat, eli yli kolmitavuiset sanat sataa sanaa kohden. Wiio (emt. 194) toteaa kaavan ennustavuuden olevan hieman puutteellinen, ja esittää seuraavan, luotettavamman kaavan:

$$LT = 0,33PS + 7 MS - 0,68$$

jossa edellisten lisäksi MS on määresuhde, eli adjektiivien ja adverbien määrä jaettuna substantiivien ja verbien määrällä.

Wiion (1974: 193–224) luettavuuskaavoja on myöhemmin kritisoitu liiallisesta mekaanisuudesta ja pinnallisuudesta, sillä kaavat eivät kerro lauseen laadusta paljoakaan. Nykytiedon mukaan tekstin ymmärtämisen kannalta oleellisempaa on lauseiden ja virkkeiden laatu sekä tekstin sidoksisuus (mm. Turunen 1994: 29; Kulkki-Nieminen 2010: 164–165). Adverbejä käsittelevän tutkimuksen mukaan runsaasti adverbiaaleja sisältävä teksti on kylläkin vaikeasti luettavaa, mutta se johtuu adverbiaalien sijasta tekstin vaativasta sisällöstä. Adverbien määrän sijaan tulisikin kiinnittää huomiota niiden laatuun. (Aaltonen 1994: 87–88.) Myös lukutilanne, lukijoiden ominaisuudet sekä kokemuspohja vaihtelevat, joten samaa tekstiä ei voida olettaa tulkittavan aina samalla tavoin. Tekstin luettavuudesta ei saada tietoa ainoastaan tekstilähtöisin menetelmin, vaan lukuprosessi on dynaaminen transaktiotilanne. Tämän päivän lukemisentutkimus vaatiiikin poikkitieteellistä otetta, jossa psykolingvistiikalla on suuri rooli. (Turunen 1994: 23–24.)

Tiukalle luettavuuskaavojen kritiikille on kuitenkin syytä asettaa myös vastakritiikkiä luettavuuskaavojen puolesta. Wiiolaiset luettavuuskaavat kärsivät kieltämättä osittaisesta suurpiirteisyydestä, mutta olivat osaltaan tarpeellisia tekstintutkimuksen vaiheita ja oman aikansa innovaatioita. Luettavuuskaavoja ei tarkoitettu absoluuttisen totuuden tuojaksi, vaan Wiio (1974: 179, 221) painotti niiden tuloksien olevan keskiarvoja ja tekstin vaikeuteen vaikuttavan myös sisältö ja rakenne. Luettavuuskaavojen kehittely ei kaikeksi onneksi ole kritiikin myötä lopahtanut, ja uusimmat luettavuuskaavat ovat nykyaikaisesti verkkoympäristössä saatavilla. Modernit luettavuuskaavat ovat varsin tarpeellisia ja kaikessa mekaanisuudessaan luotettavia tekstin laskennallisten piirteiden kuvaajia. Luettavuuskaavat antavat tietyn profiilin analysoidusta tekstistä, mikä ei kuitenkaan poista tekstin kirjoittajan vastuuta tekstin sisällöstä ja laadusta. Tämän tyyppisille mittareille on paikkansa tekstintutkimuksen kentässä, ja niitä tarvitaan varmasti tulevaisuudessakin.

Wiio (1974: 186) pyrki mittaamaan tekstin luettavuutta ja ymmärrettävyyttä lause- virke- ja sanapituuden sekä tiettyjen sanaluokkien kautta. Jotkin Wiion (emt. 186) näkemyksistä on hylätty nykytutkimuksessa kokonaan, kuten määritelmät helpoista tai vaikeista sanaluokista, mutta keskustelu jatkuu edelleen sanapituuden, lause- ja virkepituuksien merkityksestä tekstin ymmärtämisen kannalta.

3.1.2 Muistaminen

Muistitutkija Heli Nummisen (2006: 32) mukaan muistin ja lukemisen välillä on tiivis yhteys. Selkotekstin lukijalla saattaa olla puutteita sanavarastossa, kieliopillisissa rakenteissa sekä muistissa, jolloin henkilölle kehittyy vaikeuksia luetun ymmärtämisessä (Vinni 1998: 19). Luetun ymmärtämiseen ja lukemiseen voi vaikuttaa esimerkiksi työmuistin heikko kapasiteetti tai pitkäkestoisen muistin ongelmat. Työmuistin tehtävänä on käsitellä ja tallentaa tietoa, kun taas pitkäkestoinen muisti toimii tiedon varastona. Luetun ymmärtämisessä ja lukemaan oppimisessa tarvitaan sekä työmuistia että pitkäkestoista muistia. (Numminen 2006: 32.)

Selkotekstin kirjoittamisessa pitää ottaa lukija huomioon eri tavalla kuin yleiskielistä tekstiä kirjoitettaessa. Lukija ei ehkä pysty pitämään mielessään kuin hyvin pienen osan tekstistä, tai ei osaa käyttää hyväkseen aikaisempia tietojaan ja kokemuksiaan. (Laurinen 1994: 58). Nummisen (2006: 34) mukaan työmuistin ongelmat ilmenevät juuri pitkien lauserakenteiden käsittelyssä, ja vaikeuttavat niiden ymmärtämistä. Pitkäkestoisen muistin puutteet taas vaikeuttavat tekstin sanaston ymmärtämistä sekä lauseiden ja käsitteiden välisten suhteiden ymmärtämistä (Numminen 2006: 34).

Vinni (1998) selvitti tutkimuksessaan, ymmärtävätkö kehitysvammaiset henkilöt selkokielistä tekstiä paremmin kuin yleiskielistä tekstiä. Tutkimukseen kuului muun muassa lukukoe, kielellisten taitojen testaus sekä lukemisen ymmärtämisen mittaaminen. Tutkimustulosten mukaan ero selkokielisten ja yleiskielisten tekstien välillä oli selvä – selkokieline teksti ymmärrettiin huomattavasti yleiskielistä paremmin. Nummisen (2006: 35) mukaan kehitysvammaisten henkilöiden luetun ymmärtämisen esteenä on usein työmuistin kapasiteetin heikkous, jolloin

kehitysvammaisten henkilöiden ymmärtämistä helpottavat lyhyet ilmaukset ja yksinkertaiset lauserakenteet.

Selkotekstistä on apua myös muille selkokielen käyttäjäryhmille. Ikääntyneillä ymmärtämisen ongelma on työmuistin heikkeneminen, jolloin lukemista ja muistamista auttaa ilmausten lyhyys. Tällä tavoin työmuisti ei kuormitu liikaa. Työmuistin heikkoutta kompensoi pitkäkestoiseen muistiin tallentuneet tiedot ja kokemukset. Dementikoilla taas pitkäkestoisen muistin muistijäljet katoavat vähitellen kokonaan. Suomen oppijoilla taas on heikko sanaston ja kielen rakenteiden hallinta, jonka vuoksi sanaston toisto ja helpot lauserakenteet auttavat lukijaa ymmärtämään ja oppimaan uutta. (Numminen 2006: 35).

Vinnin (1998) tutkimus kehitysvammaisten luetun ymmärtämisestä ja Nummisen (2006: 32–36) työskentely muistitutkimuksen parissa osoittavat osaltaan sen, että selkokieli ja selkokielineen teksti ovat eräs tehokkaimmista kielellisen ymmärtämisen apuvälineistä. Selkeä ja hyvin jäsennelty kieli helpottaa työmuistin toimintaa ja auttaa tekstin ymmärtämisessä.

3.2 Lingvistinen semantiikka

Lingvistinen semantiikka tutkii niitä keinoja, joilla luonnollinen kieli luo merkityksiä. Kieli antaa kielenkäyttäjälle toisaalta systeemin merkityssisältöjen tuottamiselle, mutta pakottaa myös tekemään valintoja. Lingvistinen semantiikka tutkii monitahoisesti kielen ja merkityksen puolia, mutta se voidaan rajata tiukasti tarkoittamaan myös systeemitason tutkimusta, joka tutkii kielen sanoissa ja kieliopillisissa kategorioissa ilmeneviä merkityksiä kielijärjestelmän tasolla. (Airola, Koskinen & Mustonen 2000: 6–8.) Lingvistinen semantiikka määrittelee merkityksen käsitteen *konseptualismin* näkökulmasta. Konseptualismin mukaan sanan merkitys on mielikuva tarkoitteen eri ominaisuuksista, jotka sanan on täytettävä tai josta sanaa voidaan käyttää ja johon sanalla voidaan viitata. (Kuiri 2012: 15–16.) Konseptualismin mukaan kielenulkoinen maailma jakautuu eri luokkiin, jotka eivät ole valmiina olemassa, vaan ne ovat ajattelun

tuotteita. Muita suuntauksia ovat *realismi* ja *nominalismi*, joista realismin mukaan kielen esittämät joukot ovat todellisia luokkia, kun taas nominalismin näkemyksen mukaan kielenulkoisessa maailmassa on olemassa vain yksilöitä, joista käytetään samaa sanaa. (Kangasniemi 1997: 30–31.)

Tekstin sisällön ymmärtäminen on sanojen, lauseiden ja tekstin kokonaisuuden merkitysten ymmärtämistä. Merkitykset eivät ole samatulkintaisia, vaan merkitykset ovat kontekstuaalisia eli ne määräytyvät sen asiayhteyden mukaan, jossa ne kulloinkin esiintyvät. Tekstissä esiintyvä ilmauksen merkitys määräytyy siis tekstuaalisen yhteyden mukaan. (Kangasniemi 1997: 20; Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 2004: 24–25.) Monitulkintaisellakin lauseella on tavallisesti vain yksi tekstinkirjoittajan tarkoittama merkitys, mutta lukija joutuu valitsemaan tekstuaalisen yhteyden perusteella oikean tai väärän vaihtoehdon (Koski 1996: 115). Tekstin lukijan tulee ymmärtää merkitykset, joista teksti koostuu sekä merkitysten väliset yhteydet (Vinni & Sainio 2000: 67).

Lauseiden ja sanojen merkitys muodostuu siis tilanneyhteydessä, mutta se ei poista mahdollisuutta tutkia sanojen merkityksiä ilman tilannetta. Sanoja analysoidaan silloin sen perusteella, mitä aikaisempia, yleisiä merkitysaineiksia sanaan tiivistyy. Tilanteesta irrallinen tulkinta kuvaa silloin sanan yleistä ja yhteisöllistä puolta, muttei pysty tulkitsemaan sanan yksilöllistä puolta. Sanoja ja lauseita tutkittaessa lähtökohtana on väistämättä merkityksen dekontekstualisointi, mutta merkitys voidaan siitä huolimatta ymmärtää tilannesidonnaiseksi ja vaihtelevaksi, vaikka tutkimuksen kohteena onkin sanan perusmerkitys. (Kuiiri 2012:10–12.)

Semantiikka on tapana jakaa kahteen osa-alueeseen, sana- ja lausesemantiikkaan, jossa sanasemantiikka tutkii sanojen ja lausesemantiikka lauseiden merkityksiä (Kangasniemi 1997: 22). *Synkroninen sanasemantiikka* tarkastelee kielen yhtä kehitysvaihetta puuttumatta sen aikaisempaan kehitykseen päinvastoin kuin *diakroninen semantiikka*, joka tutkii sanan merkityksen muuttumista. Synkronisen sanasemantiikan tarkastelun kohteeksi valitaankin usein nykykieli. (Koski 1996: 113–114.) Sanasta käytetään

kielitieteellisessä tutkimuksessa nimitystä *lekseemi*, jolloin sanojen merkityksien tutkiminen on *leksikaalista semantiikkaa* (Kangasniemi 1997: 22).

3.2.1 Leksikaalinen semantiikka

Sana on kielitieteen perustava rakenneyksikkö yhdessä *lauseen* kanssa. Sanan yleispätevä määrittely on osoittautunut kielitieteelle hankalaksi. Kielitieteen näkökulmasta sanat voivat esiintyä lauseessa eri paikoissa, toisin kuin esimerkiksi äänteet tai päätteet. Sanat voivat myös itsenäisesti muodostaa lauseen. Semantiikan näkökulmasta taas sanoilla on merkitys, jolloin ne tarkoittavat jotain käsitettä ja niillä voidaan viitata vastaaviin kielenulkoisen maailman ilmiöihin, *referentteihin* eli *tarkoitteisiin*. Ihminen käsitteistää kielenulkoista maailmaa sanojen avulla. (Karlsson 1998: 83–84, 187). Kielenulkoisella maailmalla voidaan todellisen, ilmenevän maailman lisäksi tarkoittaa myös osittain tai kokonaan kuvitteellista asiaa. Näin ollen jotkin sanat viittaavat konkreettisiin olioihin, toiset taas abstraktisiin asioihin, suhteisiin tai ominaisuuksiin. (Kangasniemi 1997: 27.) Sanalla on kyky viitata reaali maailman *tarkoitteisiin* eli *referentteihin*, jotka voivat olla minkä tahansa asiantilan mitkä tahansa osat, joista halutaan jotain sanoa tai kirjoittaa. Tarkoite voi olla konkreettinen esine kuten auto, ominaisuus kuten ikä tai tapahtuma kuten hajoaminen. (Karlsson 1998: 206–209.) Sanojen ja kielenulkoisen maailman suhteiden pohjalta voidaan jakaa sanoja erilaisiin luokkiin, kuten sanaluokkiin tai funktio- ja sisältösanoihin. (Kangasniemi 1997: 27.) Tutkielman luvussa 4.2 tarkastellaan aineistoteksteissä esiintyviä sisältö- ja funktiosanoja sekä abstraktioasteita.

Sanaa voidaan tietyn merkityksen perusteella käyttää rajaamaan tietty olioiden joukko muista olioista. Esimerkiksi sana *koira* erottaa sen muiden eläinten joukosta, sana *valta* taas rajaa abstraktisten asioiden joukon. Sanan merkityksen rajaamaa olioiden, asioiden, ominaisuuksien, suhteiden tai tekojen joukkoa nimitetään sanan *denotaatioksi* eli *viittausalaksi*. Esimerkkisana *koiran* viittausalana on siten kaikkien koirien joukko. Viittausala voi koostua hyvin erilaisista tarkoitteista kuten oliotarkoitteista, ominaisuustarkoitteista ja niin edelleen. (Kangasniemi 1997: 28–29; myös Koski 1996:

124–125.) Tarkoituksia voidaan järjestää erilaisiksi tasoiksi niiden olemassaolon tavan mukaan, joista eräs luokittelutapa esitellään edempänä luvussa 3.2.2.

Sanan *referenssistä* eli *viittauksesta* puolestaan on erotettava *okkasionaalinen* eli tilanteinen referenssi, joka sanalla on todellisessa kontekstissa sekä *usuaalinen* eli potentiaalinen referenssi, joka sanalla on pysyvästi tarkoiteisiinsa (Kuiiri 2012: 18). Sanojen usuaalisia tarkoituksia voidaan jakaa niiden abstraktioasteen mukaan eri tavoin. Tunnetuin malli on semiootikko John Lyonsin (1977: 442–445) kolmen asteen entiteetteihin perustuva malli. Lyonsin (emt.) luokittelumalli perustuu tieteenfilosofi Karl Popperin filosofiseen todellisuutta koskevaan teoriaan, kolmen maailman ontologiaan, jossa Popper jakaa todellisuuden kolmeen toisiinsa vuorovaikutuksessa olevaan maailmaan. Lingvistiikkaan luokittelumallin toi Lyons (emt.) ja Suomessa mallin esitteli muun muassa Mauno Koski (Kangasniemi 1997:28–29; Kuiiri 2012: 18). Seuraavassa esitellään Lyonsin (emt.) abstraktioasteiden luokittelumallia tarkemmin. Käytän Lyonsin (emt.) mallia tutkielmani luvussa 4.2.2, jossa luokittelen aineiston substantiivit niiden abstraktioasteiden mukaan.

3.2.2 Abstraktioasteiden luokittelu

Lyons (1977: 442–445) jakaa substantiivien viittauskohteet kolmenasteisiin tarkoituksiin. Ensimmäisen asteen entiteetit ovat fyysisiä, konkreettisia tarkoituksia, joilla on materiaallinen muoto ja jotka pystytään aistein havaitsemaan. Tällaisia tarkoituksia on sanoilla sanoilla *koira*, *ihminen*, *ovi*. Lyonsin (emt. 442) mukaan monissa kielissä, ellei jopa kaikissa, on ensimmäisen luokan entiteettien välillä hierarkkinen suhde, jonka mukaan ihmisiä kohdellaan yksilöllisempinä kuin eläimiä ja eläimiä taas yksilöllisempinä kuin asioita. Vaikka hierarkiasuhteilla ei ole abstraktioasteiden luokittelun kannalta merkitystä, on kuitenkin huomattava niiden olevan olemassa, sillä ne voivat olla tärkeässä merkityksessä mitä tulee eri kielten kieliopillisen ja sanastollisen rakenteen kuvaukseen.

Toisen asteen entiteetit eroavat ensimmäisen asteen entiteeteistä usella tavalla. Ne ovat aikasidoksia tapahtumia, prosesseja ja tiloja, kuten *itku*, *kilpailu*, *kokous*, *kuume*.

Toisen asteen entiteeteiltä puuttuu ensimmäisen asteen entiteetteihin verrattuna käsin kosketeltava konkreettisuus, ne pikemminkin ilmenevät tai tapahtuvat. Joissain kielissä ne ovat kuitenkin erotettavissa ja osoitettavissa yksilöiden kaltaisiksi. Esimerkiksi englannin (ja suomen) kielessä voi yhtälailla sanoa *katso tuota auringonlaskua* (*just look at that sunset*) kuin *katso tuota koiraa* (*just look at that dog*), mutta toisen asteen entiteetit ovat ensimmäisen asteen entiteettejä selvästi käsitteellisempiä ja aisteihin perustuvia. Ajatus niiden yksilöllisyyden osoittamisesta riippuu eri kielten ominaisuuksista. (Lyons 1977: 443–444.)

a) *sama henkilö oli täällä taas tänään* (*the same person was here again today*)

b) *sama asia tapahtui taas tänään* (*the same thing happened again today*)

Esimerkki a nojaa olettamukseen aika-avaruudellisesta jatkumosta, jolloin sama henkilö ei voi olla samaan aikaan kahdessa eri paikassa. Toisen asteen entiteetit taas (esimerkki b) voivat käytännössä tapahtua monessa eri paikassa ja vieläpä samaan aikaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei yksilöllisen ja yleisen tilanteen välille voida osoittaa selvää eroa. Saman tilanteen ja samankaltaisen tilanteen välillä ei ole niin selvää semanttista eroa, kuin on saman henkilön ja samankaltaisen henkilön välillä. Jokainen tapahtuma on kuitenkin uniikki ja epätoistettava, joten abstraktikin voi tältä kannalta olla tulkittavissa yksilölliseksi. (Emt. 443–444.)

Toisen ja kolmannen asteen entiteetit ovat selvästi abstrakteja verrattuna ensimmäisen asteen entiteetteihin. Kolmannen asteen entiteetit eivät ole havaittavia eivätkä sidottuja aikaan tai paikkaan. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *vapaus*, *demokratia*, *ihmisyys*, *onni*. Kolmannen asteen entiteetit ovat pikemminkin totta kuin todellisia. (Emt. 445.)

Lyonsin (emt. 442–445) luokittelumallia on käytetty erilaisissa tutkimuksissa, josta seuraavassa esitellään virolaisen Rutt Tambetin (2000: 103–112) ymmärrettävyydetutkimus. Tutkimuksessa yhdistyvät luettavuuden ja ymmärrettävyyden tutkimuksen lisäksi yleiskielisen ja selkokielisen tekstin vertailuasetelma, mikä tekee Tambetin (emt.) tutkimuksesta kiinnostavan tarkastelukohteen.

3.3 Luettavuuskaavat ja abstraktioasteet tutkimuksessa

Virolainen kielentutkija Tambet (2000: 103–112) on tehnyt Tarton yliopistoon tutkimuksen, jonka aiheena oli tekstien ymmärrettävyys ja kolmasluokkalaiset erityisopetusta saavat lapset. Tambetin (emt.) tutkimuksessa vertailtiin lasten käyttämää virolaista yleiskielistä oppikirjaa sekä siitä selkokielelle muokattua tekstiosuutta keskenään. Kokeessa arvioitiin lukemisvirheitä sekä ymmärtämistä.

Tekstin kompleksisuuden mittaamisessa käytettiin apuna kompleksisuusmittaria, jonka mukaan tekstin kompleksisuuteen vaikuttavista tekijöistä tärkeimmät ovat lauseiden pituus sekä substantiivien abstraktiivisuus. Tekstien kompleksisuutta mitattiin Jaan Mikkin luettavuuskaavalla, jossa kaavan muuttujina ovat yksittäisten lauseiden keskipituus merkkeinä ja toistuvien substantiivien keskimääräinen abstraktiotaso. Substantiivit oli tutkimuksessa jaettu Lyonsin (1977: 442–445) mallin mukaisesti kolmeen luokkaan, jossa ensimmäisessä luokkaan kuuluvat konkreettiset, aisteilla havaittavat esineet, joista esimerkkinä Tambet (emt. 105) mainitsee sanat *kivi*, *ihminen*. Toisen luokan substantiivit taas ovat aisteilla havaittavia ilmiöitä tai prosesseja, joista esimerkkinsanoiksi mainitaan sanat *sade*, *valo*. Kolmannen luokan substantiivit abstrakteja, aistein havaitsemattomia tarkoituksia kuten *evoluutio*, *aika* (ks. myös luku 3.2.2).

Tambetin (2000: 105) tutkimuksen luettavuuskaavan tarkoituksena on mitata tekstin luettavuutta ja ymmärrettävyyttä, kuten Wiionkin (1974: 194–195) aikaisemmin esittämissä luettavuuskaavoissa. Wiion (emt. 194–195) luettavuuskaavoissa muuttujina olivat sanapituus ja sanaluokat, ja kaavojen tuloksena oli tekstin ymmärtämiseen vaadittava luokka-aste. Tambetin (emt. 103–112) tutkimuksessa käytettävä Jaan Mikkin luettavuuskaava esitetään alla verrokiksi Wiion (emt. 194–195) luettavuuskaavoille:

$$C = 0,131 \times X1 + 9,84 \times X2 - 4,59$$

Jossa X1 on yksittäisten lauseiden keskipituus merkkeinä ja X2 on toistuvien substantiivien keskimääräinen abstraktiotaso. Kaavasta saadaan vastaukseksi C, joka on tekstin luettavuus.

Tambetin (2000: 111) tutkimuksessa todettiin, että yleiskielisen oppikirjan tekstien lauseet ovat liian pitkiä ja substantiivit keskimääräisesti liian abstrakteja kolmasluokkalaisten erityisluokan lasten ymmärtää. Tutkimuksessa mukautettiin yleiskielistä oppikirjatekstiä sanasto- ja rakennetasolla selkokielistä tekstiä vastaavaksi. Yleiskielisen tekstin lauseita lyhennettiin, abstraktiivisten substantiivien määrää vähennettiin, liian pitkät tai harvinaiset sanat jätettiin pois tai korvattiin lyhyemmillä vastineilla. Yleiskieliseen tekstiin tehtiin muitakin selkokielen kirjoitusohjeiden mukaisia, luettavuutta parantavia muutoksia esimerkiksi tekstin asetteluun. Tulokset paranivat huomattavasti: alkuperäistä, yleiskielistä tekstiä lukiessaan oppilaat tekivät keskimäärin 20,8 virhettä, kun mukautettua tekstiä lukiessaan vain 8,6 virhettä. (Emt. 109.)

Yleiskielisen tekstin lukemisen ja ymmärtämisen vaikeudet johtuivat tutkimuksen mukaan osittain liian pitkistä lauseista. Tambet (emt. 109) toteaa, että pitkät lauseet eivät aina ole vaikeita ymmärtää, mutta lausepituus ja vaikeus liittyvät usein yhteen. Syy-seuraussuhdetta, temporaalisia tai konditionaalisia suhteita ilmaisevat lauseet, samoin kuin konjunktioita sisältävät lauseet kuitenkin auttoivat lukijaa muistamaan lauseiden välisiä suhteita, jolloin ne koettiin helpommiksi ymmärtää lausepituudesta huolimatta. Ymmärrettävyyden kannalta lausepituuden lisäksi myös tekstissä esiintyvät pitkät ja vieraat sanat sekä substantiivien liian korkeat abstraktiotasot koettiin ongelmallisina. Tambet (emt. 104, 110–112; myös Numminen 2006: 34) toteaaakin pitkien sanojen saavan lyhytmuistin kapasiteetin ylittymään, jolloin sanan ymmärtäminen vaikeutuu.

Tambetin (emt. 103–112) tutkimustuloksia arvioitaessa on aiheellista huomioda seikka, jota ei tutkimustuloksia esiteltäessä ole mainittu, mutta jolla saattaa olla merkitystä tutkimustuloksiin: vaikka luettavuuskaava itsessään on laskennallinen, mekaaninen ja siten objektiivinen keino selvittää haluttua tekstin ominaisuutta, on luettavuuskaavan

toinen muuttujista eli substantiivien abstraktioasteet hyvinkin subjektiivinen osatekijä, sillä substantiivien luokittelussa on käytettävä monin paikoin luokittelijan omaa tulkintaa. Luettavuuskaavaa ei tältä osin voi pitää aivan niin objektiivisena tekstin tarkastelun keinona, kuin jos muuttujana olisi jokin täysin laskennallinen arvo.

Tambetin (2000: 103–112) tutkimuksen tulokset tekstin ymmärrettävyydestä kolmasluokkalaisilla erityisluokan oppilailla olivat hyvin samansuuntaisia, kuin edellä esitetyt Vinnin (1998) tutkimuksen tulokset kehitysvammaisten henkilöiden tekstin ymmärtämisestä. Kummankin tutkimuksen tuloksena voidaan todeta selkokielen tekstin tarpeellisuus erityisryhmien lukemisen ja luetunymmärtämisen tukemisessa. Helposti ymmärrettävät tekstit auttavat myös heikkoa lukijaa motivoitumaan lukemisesta ja uuden oppimisesta. Seuraavassa luvussa pureudutaan selkokielen tekstiin käytännössä ja tutkitaan, mitkä sanastotason seikat tekevät selkokielen tekstistä selkeän ja ymmärrettävän.

4 SELKEYDEN ELEMENTIT SELKOKIELISESSÄ TEKSTISSÄ

Tutkielman analyysiluvussa perehdyn selkokiehisen tekstin selkeyden osatekijöihin sanastotasolla. Tutkimus etenee vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa lasken ja analysoin sanamäärät, yhdyssanojen ja substantivoinnin esiintymistä aineistossa, toisessa vaiheessa taas perehdyn funktio- ja sisältösanoin määrrään sekä substantiivien abstraktioasteisiin. Jokaisen tutkimusosion alussa on esitetty tutkimusosion kvantitatiiviset tulokset taulukossa, joka analysoidaan. Taulukoissa on esitetty sekä selkokiehisen tekstin että yleiskielisen tekstin tulokset siten, että sarake A on selkokiehinen teksti ja sarake B yleiskielinen teksti.

Käsittelen aineistoa kvantitatiivisella tutkimusmenetelmällä, ja saatuja tutkimustuloksia nostan kvalitatiiviseen tarkasteluun. Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä soveltuu tutkielmani tekstiaineiston käsittelyyn hyvin, sillä tavoitteena on tarkastella tekstielementtien esiintymistiheyksiä ja saada määrällisiä tunnuspiirteitä kvalitatiivista analyysia varten. Kvantitatiivinen menetelmä on systemaattinen tapa käydä läpi aineistoa, ja menetelmällä saatavat tutkimustulokset ovat yleisiä ja yleistettäviä. Tutkielman tutkimusmenetelmää ei voida kuitenkaan määritellä puhtaasti kvantitatiiviseksi, sillä sanojen jakaminen eri luokkiin aineiston käsittelyn toisessa vaiheessa edellyttää tulkintaa, jolloin tutkimustulokset ovat tältä osin subjektiivisempia kuin ensimmäisen vaiheen tulokset. Tutkimustuloksien perusteella pohdin, miten havaitut asiat vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen.

4.1 Ensimmäinen vaihe: sanamäärä, yhdyssanat, substantivointi

Aineiston käsittelyn ensimmäinen vaihe koostuu kolmesta osiosta, joissa tarkastellaan sanamäärän, yhdyssanojen ja substantivoinnin esiintymistä ja käyttöä aineistossa. Jokaiselle tutkimusosiolle on asetettu osahypoteesi, joka esitellään ja perustellaan luvun alussa. Tutkimusosioiden tavoitteena on tarkastella tekstin selkeyttä ja ymmärrettävyyttä asetetusta näkökulmasta, jolloin usean tutkimusosion tuloksista voi muodostaa kokonaiskäsityksen aiheesta.

4.1.1 Sanamäärä

Ensimmäisen vaiheen ensimmäisessä tutkimusosiossa lasken selkokielisten artikkeleiden kokonaissanamäärän ja vertaan sitä lähtötekstin sanamäärään. Tällä luodaan yleinen silmäys aineistojen eroavaisuuksiin ja selkotekstin luonteeseen. Selkotekstin ja yleiskielisen tekstin sanamääristä laskettavalla suhdeluvulla voidaan tarkastella tekstin mukauttamisen seurauksia käytännön tasolla.

Räsänen (2005: 17) mukaan tekstin pituus ja ymmärrettävyys ei välttämättä ole sama asia, sillä tekstin pituuteen vaikuttaa retoristen tavoitteiden lisäksi myös kielenkäyttötilanne. Räsänen (2005: 17–18) toteaa toisaalta, että vaikka ilmaisun lyhyys ei ole automaattisesti hyvän tekstin tunnuspiirre, on tekstin ytimekkyys luettavuuden kannalta tärkeä seikka, joka vaikuttaa osaltaan siihen, että teksti luetaan ja ymmärretään kokonaisuudessaan. Selkokielen kirjoittamisessa pyritään juuri ytimekkyyteen, jolloin selkotekstiin päätyy alkuperäisestä yleiskielisestä kirjoituksesta pääasiat. Yleiskieliset tekstit sisältävät paljon ylimääräistäkin tietoa ja yksityiskohtia, jolloin selkokirjoittajan, mukauttajan tulee karsia lähtötekstiä sanoman yksinkertaistamiseksi. (Virtanen 2012: 78–79.) Edellä esitettyyn perustuen osahypoteesina sanamäärien tarkastelussa on, että selkokielisten tekstin sanamäärä on huomattavasti suppeampi lähtötekstin sanamäärään verrattuna.

Seuraavassa esitettyyn taulukkoon (1) on laskettu aineiston sanamäärät kappaleina sekä prosentuaalisena suhdelukuna, jossa A on selkokielineen teksti ja B yleiskielinen teksti. Artikkeleiden numerot on merkitty vasempaan reunaan. Taulukosta (1) voi huomata sanamäärien hajonnan olevan suurta etenkin yleiskielisessä aineistossa, jossa artikkelin sanamäärä on vähimmillään 73 sanaa ja enimmillään miltei 500 sanaa. Selkokielisessä tekstissä hajonta ei ole aivan yhtä suurta, sillä sanamäärä on vähimmillään 56 sanaa, mutta enimmilläänkin vain 218 sanaa.

Taulukko 1. Sanojen määrä aineistossa

Artikkeli	A	B	A/B (%)
1	103	301	34,2
2	67	295	22,7
3	72	250	28,8
4	140	352	39,8
5	76	313	24,3
6	105	287	36,6
7	59	205	28,8
8	127	496	25,6
9	218	487	44,8
10	94	330	28,5
11	141	443	31,8
12	93	311	29,9
13	81	154	52,6
14	79	332	23,8
15	56	73	76,7
ka.	100,7	308,6	32,6

Selkokielisten artikkelien keskimääräinen sanamäärä aineistossa on 101 sanaa, kun yleiskielisten artikkelien keskimääräinen sanamäärä on 309 sanaa. Selkokielisten tekstin pituus on aineiston perusteella 33% yleiskielisen tekstin pituudesta, jolloin osahypoteesin voi arvioida tämän tutkimusaineiston kohdalla pitävän paikkansa. Samansuuntaisia tuloksia ovat saaneet tutkimusaineistoistaan myös Kulkki-Nieminen (2010: 69) verratessaan selkouutisten ja niiden lähteenä käytettyjen STT:n uutisten sanamääriä, sekä Leena Sipilä selkokieltä ja kaunokirjallisuutta vertailevassa pro gradu -tutkielmassaan, jonka tutkimustuloksia on esitelty Virtasen (2012: 153) selkokieltä koskevassa teoksessa. Kulkki-Niemisen aineistossa selkouutisen sanamäärä oli keskimäärin 52% lähtötekstin sanamäärästä, kun taas Sipilän aineistossa selkomukautus oli 20% lähtöteoksen sanamäärästä (Kulkki-Nieminen 2010: 69; Virtanen 2012: 153).

Selkouutisten ja yleiskielisten uutisten sanamäärissä todettava huomattava ero johtuu mukauttamisen vaikutuksista. Edellä esitetyissä selkokirjoitusohjeissa (ks. luku 2.4.2) opastetaan rajaamaan tekstin sisältöä olennaiseen aiheeseen. Pyrkimys ytimekkyyteen vaikuttaa voimakkaasti selkotekstin sanamäärien vähäisyyteen lähtötekstiin verrattuna ja ilmenee myös tekstin aiheen erilaisessa käsittelytavassa. Tutkimusaineiston yleiskielinen uutinen on muutamassa tapauksessa aloitettu aiheena olevan kohteen kuvailulla (esimerkit 1 ja 2), joka taas oli selkouutisesta jätetty pois kokonaan.

- (1) Pöydällä huojuu langanlaihojensa varassa hahmo, jolla on iso oranssi pää. Sen laella keikkuu lakkina puunlehti. (9B)
- (2) Juutuanjoen rannalla kohoava tumma rakennus näyttää siltä, ettei siinä ole yhtään suoraa kulmaa. Neljän sakaran välissä kaareutuvat seinät ovat kuin poukamia, ja isot ikkunat tuovat luonnon sisälle valona ja raaka-aineina. (11B)

Asian havainnollistaminen aiheen kuvailulla saattaa toisaalta auttaa taitavaa lukijaa ymmärtämään, tai ainakin hahmottamaan käsiteltävää asiaa, mutta selkokielisen tekstin lukijaryhmille tämänkaltaisen aiheen käsittelytapa saattaa olla usein liian hankala keino lähestyä varsinaista asiaa. Kehitysvammainen tai muistisairas lukija ei välttämättä osaa yhdistää lukemiaan asioita toisiinsa, ja huonosti kieltä osaava henkilö taas saattaa kadottaa sanoman ytimen kokonaan. Tutkimusaineiston perusteella ei selkouutisissa ollut esimerkkien 1 ja 2 kaltaista aiheen kuvailua lainkaan, mikä osaltaan vähensi selkotekstin sanamäärää verrattuna yleiskieliseen tekstiin.

Selkokielisen tekstin vähäinen sanamäärä selittyy osin siis pyrkimyksellä sisällön ytimekkyyteen tekstikappaleita poisjättämällä ja näkökulmaa rajaamalla. Sanamäärää vähentää myös virkkeiden ytimekkyyden tavoittelu. Luvussa 2.4.1 todettiin lause- ja virkepitouden olevan Wiion (1974: 176) näkemyksen mukaan eräs tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttava tekijä, ja selkokirjoitusohjeet (luku 2.4.2) suosittelevat niin ikään lyhyiden lauseiden käyttöä (esimerkit 3 ja 4).

- (3) Mielenterveysalan työntekijät ja asiantuntijat pitävät yhtenä syynä itsemurhien vähenemiseen sitä, että entistä useampi mies uskaltaa hakeutua hoitoon. (6B)

- (4) Aiemmin mies ei suostunut hakemaan apua tai hakeutumaan hoitoon.
(6A)

Virke- ja lausepituutta ei tässä tutkielmassa ole tarkasteltu erillisinä yksikköinä lainkaan, vaan aineistoa on tarkasteltu kokonaisuutena kokonaissanamäärän näkökulmasta. Kuitenkin aineiston sanamäärien perusteella voi mukauttamisen vaikutuksen todeta ylettyvän paitsi tekstikokonaisuuteen, myös virkkeiden lyhyempään esitystapaan. Kulkki-Nieminen (2010: 62) toteaa, että pyrkimys lyhyeen esitystapaan tekee selkokielisistä teksteistä helposti päälausevaltaisia. Virtanen (2012: 101) varoittaa, ettei pelkistä päälauseista muodostuva teksti ole helpommin ymmärrettävää, vaan tekstin pitää olla ennen muuta sidoksinen kokonaisuus. Pyrkimys ytimekkyyteen on kuvattu esimerkeissä (5 ja 6), jossa lähtötekstin kompleksinen virke (5) kuoritaan sivulauseista ja rinnakkaislauseista, ja esitetään selkotekstissä pelkistetyimmällä rakenteella (6).

- (5) Hänen tehtäviensä hoito on ollut epäasiallista, hän ei ole noudattanut kirjallisiakaan ohjeita ja huolimatta toistuvista ohjeista ei ole korjannut toimintatapojaan. (12B)
- (6) Hän ei ole noudattanut ministeriön ohjeita lukuisista puhutteluista huolimatta. (12A)

Esimerkin (5) yleiskielisessä virkkeessä on 20 sanaa, kun taas selkokielisessä vastineessaan (6) asia on esitetty yhdeksällä sanalla. Selkomukautus on esimerkkiparissa 45% lähtötekstin sanamäärästä, joka on samansuuntainen tulos aineistoista saatuun suhdelukuun (33%) verrattuna. Pyrkimys ytimekkääseen esitystapaan siis toteutuu aineistoesimerkkien perusteella, jolloin selkomukautus on lukijalle oletettavasti helpommin luettavissa ja sitä kautta ymmärrettävissä.

4.1.2 Yhdyssanat

Toisessa tutkimusosiossa lasken aineistosta yhdyssanojen määrät. Yhdyssanat ovat tekstin luettavuuteen voimakkaasti vaikuttava tekijä (Wiio 1974: 172, 178; Virtanen 2012: 86), joten aineistossa esiintyvien yhdyssanojen määrän ja laadun tarkempi

tutkiminen on perusteltua. Vakiintuneiden yhdyssanojen lisäksi on tavallista, että etenkin virallisissa kielimuodoissa muodostetaan uusia yhdyssanoja tarpeen mukaan. Tällä pyritään täsmentämään jonkin sanan merkitystä, kuten sanassa *erikoishionta*. Yhdyssana saattaa sisältää liikaa tietoa, jolloin asioiden suhteet jäävät epäselviksi. Ymmärtämisen kannalta onkin suositeltavaa harkita, voiko yhdyssanan lyhentää tai purkaa sanaliitoksi. (Iisa & Piehl 1992: 79.) Myös selkokielen kirjoitusohjeissa opastetaan yksinkertaistamaan turhat yhdyssanat, etenkin jos niiden loppuosa edustaa tilastokielistä abstraktiota (Virtanen 2012: 86). Yhdyssanojen määriä vertaillen voi osahypoteesina esittää, että selkotehti sisältää yleiskielistä tekstiä vähemmän yhdyssanoja. Oletettavaa on myös, että yleiskielisessä lähtötekstissä on käytetty kolmesanaisia yhdyssanoja selkokielistä tekstiä useammin.

Tutkimusaineistossa esiintyvien yhdyssanojen lukumäärät on esitetty taulukossa 2, jossa A on selkokieline aineisto ja B yleiskielinen aineisto. Yhdyssanaksi on laskettu jokainen aineiston löydös huolimatta siitä, onko sana esiintynyt aineistossa aikaisemmin. Erisnimet ja lukusanat ovat kuitenkin jätetty huomioimatta laskennassa. Taulukon ensimmäiseen sarakkeeseen on laskettu selkokieline ja yleiskielisen aineiston sanamäärät, toiseen sarakkeeseen on laskettu kaikkien yhdyssanojen määrät, joista on eroteltu kaksi-, kolme- ja neliosaisten yhdyssanojen määrät.

Taulukko 2. Yhdyssanojen määrä aineistossa

	kaikki sanat	yhdyssanat	2-osaiset	3-osaiset	4-osaiset
A	1511	144	141	3	0
B	4629	528	477	48	3

Selkokielisessä aineistossa on yhteensä 1511 sanaa, joka on 33% verrattuna yleiskielisen aineiston sanamäärään (4629). Sanamäärä on yhteneväinen taulukossa 1 esitettyyn prosentuaaliseen suhdeluukuun (ks. luku 4.1.1). Selkokielisessä tekstissä

esiintyy yhdyssana 144 kertaa, joista 141 on kaksiosaisia yhdyssanoja. Kolmiosaisia yhdyssanoja selkokielisessä aineistossa on käytetty vain 3 kertaa, kun yleiskielisessä tekstissä vastaava luku on 48. Yleiskielinen teksti eroaa myös neliosaisten yhdyssanojen käytössä, joita löytyi aineistosta 3 kappaletta, kun taas selkokielisessä vastineessa neliosaisia yhdyssanoja ei oltu käytetty lainkaan. Taulukossa 3 on esitetty yhdyssanojen prosentuaaliset määrät taulukon 2 kappalemäärien perusteella.

Taulukko 3. Yhdyssanojen prosentuaaliset määrät aineistossa

	yhdyssanat kaikista sanoista (%)	2-osaiset (%)	3- ja 4-osaiset (%)
A	9,5	98	2
B	11,4	90	10

Taulukon 3 toiseen sarakkeeseen on laskettu yhdyssanojen prosentuaalinen osuus kaikista sanoista, kolmanteen ja neljänteen sarakkeeseen taas on laskettu prosentuaaliset osuudet yhdyssanojen lukumäärästä. Aineistossa käytettyjen yhdyssanojen prosentuaalisissa määrissä on 1,9 % ero verrattaessa selkokielistä ja yleiskielistä tekstiä toisiinsa. Aineistojen välinen ero on tässä suhteessa selvästi havaittavissa, mutta tulosta ei voi kuitenkaan pitää huomattavana. Huomionarvoinen ero muodostuu aineistojen välille lyhyempien eli kaksiosaisten ja pidempien eli kolme- ja neliosaisten yhdyssanojen käyttöä vertaamalla: yleiskielisessä tekstissä pitkiä yhdyssanoja on peräti 10 %, kun selkokielisessä vastaava luku on 2 %. Siten myös lyhyempiä yhdyssanoja on käytetty selkokielessä selvästi useammin kuin yleiskielessä. Osahypoteesin voi sanoa toteutuneen osittain, sillä varsinaista eroa selkokielen ja yleiskielen välillä ei löytynyt yhdyssanojen käyttötaajuudessa, mutta aineistojen eroavaisuudet tulivat selvästi esiin pitkien yhdyssanojen käytössä.

Selkokielisessä aineistossa käytetyt pisimmät, kolmiosaiset yhdyssanat ovat *itsemurhatilasto* ja *tietokonepeli*. Yleiskielisen aineiston pisimmät yhdyssanat ovat

neliosaisia kuten *tuoreruokatulosyksikkö*, *valtiovarainvaliokunta* tai kolmiosaisia kuten *sulfaattipäästöraja*, *bruttokansanonnellisuus*, *valtionosuusjärjestelmä*. Suurin osa aineistojen yhdyssanoista on kaksiosaisia, mutta käytettyjen yhdyssanojen konkreettisuudessa on eroa aineistojen välillä. Mukauttamisen tarkoituksena onkin tuottaa yleiskieltä havainnollisempaa ja pelkistetympää tekstiä, joka näkyy mm. sanavalinnoissa (Kulki-Nieminen 2010: 130). Tämän vuoksi selkokiehisen tekstin sanojen voi arvioida olevan konkreettisempia kuin yleiskielisen tekstin. Selkokiehisen aineiston kaksiosaisia yhdyssanoja ovat mm. *puheenjohtaja*, *maitotuote*, *lohikäärme*, *liikeryittäjä*, *käsityö*, *valtatie*. Selkokiehisestä aineistossa on hyvin vähän selvästi abstraktiksi tulkittavia yhdyssanoja kuten *elinolot*. Yleiskielisessä tekstissä abstrakteja yhdyssanoja on sitä vastoin käytetty runsaasti, aineistosta löytyneitä abstrakteja yhdyssanoja ovat mm. *transatlantinen*, *substanssiosaaja*, *organisaatiouudistus*, *onnellisuusindeksi*. Yleiskieliselle tekstille on aineiston perusteella myös tavallista se, ettei hankalia sanoja useinkaan selitetä mitenkään, vaan niiden tulkinta perustuu lukijan aikaisempaan tietoon tai tekstiyhteyteen. Tällainen taito useimmilta selkotekstien lukijoilta puuttuu, joten yleiskielisten tekstien mukautus on välttämätöntä. Vaikeasti ymmärrettäviksi arvioitujen yhdyssanojen mukautuksessa on käytetty erilaisia keinoja, joita esitellään ja arvioidaan seuraavassa.

- (7) - - ei pysty täyttämään Pohjois-Suomen **aluehallintoviraston** sille asettamia **lupaehtoja**. (4B)
- (8) - - ylittävät **viranomaisten** määräämät rajoitukset. (4A)

Eräänä yhdyssanojen käsittelyn keinona on yleiskielisessä vastinparissa käytetty pitkien yhdyssanojen korvaamista. Pitkä, usein kolmiosainen yhdyssana on korvattu mukautuksen yhteydessä lyhyemmällä yhdyssanalla, kuten esimerkit 7 ja 8 osoittavat.

- (9) New Yorkiin matkaavat ennen äänestystä varmistelemaan Suomelle tukea tasavallan presidentti Sauli Niinistö - - puhemies Eero Heinäluoma ja ylin **virkamiesjohto**. (8B)
- (10) New Yorkiin matkaavat tasavallan presidentti Sauli Niinistö - - sekä puhemies Eero Heinäluoma. (8A)

- (11) Suomalaisista **tavarataloketjuista** esimerkiksi Stockmann alkoi joulukuussa ottaa ruplia vastaan maksuvälineenä - - (13B)
- (12) Stockmann ottaa juhlaudella vastaan maksuvälineenä poikkeuksellisesti myös ruplia - - (13A)

Joissain kohdin pitkä yhdyssana on saatettu jättää kokonaan pois, kuten esimerkeissä 9 ja 10. Viestin ymmärrettävyyden ei voi katsoa esimerkissä (10) lukijan kannalta oleellisesti muuttuvan, vaikka mukautetusta tekstistä on poistettu pitkä yhdyssana. Myös esimerkissä (11) esiintyvä kolmiosainen yhdyssana *tavarataloketju* on jätetty pois mukautuksesta (12), jota korvaamaan on jätetty ainoastaan tavarataloketjun nimi *Stockmann*. Selkokielen tekstin esimerkin (12) ymmärtäminen vaatii kuitenkin lukijalta yleistietoa siitä, mikä ylipäänsä on Stockmann, sillä sanaa ei selitetä muuallakaan tekstissä – voiko selkokirjoittaja esimerkiksi olettaa, että virkkeen ymmärtää kehitysvammainen selkouutisen lukija pikkukaupungista?

- (13) - - kolmannella sijalla on toinen **japanilaiskaupunki** Osaka. (15B)
- (14) - - toinen **japanilainen kaupunki** Osaka. (15A)

Eräs keino käsitellä lähtötekstissä olevia yhdyssanoja on purkaa ne erillisiksi perussanoiksi esimerkkien 13 ja 14 mukaisesti, jolloin virkkeen merkitys pysyy samana, mutta pitkät sanat eivät hankaloita virkkeen luettavuutta.

- (15) **Perusmaitorahka** sisältää paljon proteiinia eikä juuri lainkaan rasvaa. (2B)
- (16) **Rahka** taas sisältää paljon proteiinia ja vähän rasvaa. (2A)

Yhdyssanoja voidaan riisua myös poistamalla määriteosat mukautuksesta kokonaan esimerkkien 15 ja 16 tapaan. Numminen (2006: 35) korostaa ilmausten lyhyiden olevan eräs luetun ymmärtämistä helpottava keino etenkin ikääntyvillä ja kehitysvammaisilla, sillä lyhyet ilmaukset vähentävät työmuistin kuormittumista. Myös Kulkki-Nieminen (2002: 42) toteaa sanapituuden voivan olla joillekin selkokielen käyttäjärhymille tekstin ymmärrettävyyttä hankaloittava seikka, joskaan sanojen pituus ei itsessään tee tekstistä

vaikeaa. Yhdyssanojen lyhentäminen määräiteosia karsimalla on aineiston perusteella useimmin käytetty keino, jolla muokataan tekstiä lukijalle ymmärrettävämmäksi sisällön liikaa kärsimättä (esimerkit 15 ja 16).

Yhdyssanoja on selkokielisessä tekstissä syytä käyttää harkiten. Kaikki yhdyssanat eivät ole helposti korvattavissa lyhyemmällä sanalla, eikä se aina ole tarpeellistakaan, jos sana on sisällön kannalta oleellinen ja yleisesti tunnettu (Kulkki-Nieminen 2002: 42). Kuitenkin selkotekstin lukijan kannalta työläimmät eli pitkät, kolmi- tai neliosaiset yhdyssanat on selkomukautuksista pystytty karsimaan pois varsin onnistuneesti - useissa tapauksissa toimenpide olisi perusteltua myös yleiskielisissä teksteissä.

4.1.3 Substantivointi

Ensimmäisen vaiheen kolmannessa osiossa lasken aineistosta substantivoidut verbit. Substantivoinnissa (myös nominaalistus, Vilkuna 1996: 340) verbistä on tehty johtimia käyttäen substantiivi ja joka lauseessa on yhdistetty abstraktiseen, värittömään verbiin (Karlsson 1998: 178; Vilkuna 1996: 41–42). Substantivointi siirtää tekemisen substantiiviin, ja verbin tehtävä lauseen ytimenä unohtuu. Substantivoidun verbin rinnalla lauseessa käytetään merkitykseltään latteaa verbiä, joita ovat esimerkiksi *olla*, *suorittaa*, *hoitaa*. (Iisa, Oittinen & Piehl 2012: 240–241.) Verbijohtoisia substantiiveja ovat esimerkiksi *aivastus*, *kävely*, *juokseminen*. Substantivoinnilla etäännytetään tekijä, jolloin lukijalle saattaa olla epäselvää kuka on tehnyt ja mitä on tehty (Iisa & Piehl 1992: 74). Substantivointi vaikuttaa myös tekstin ymmärrettävyyteen, jolloin yksinkertaisestakin asiasta saadaan vaikeasti ymmärrettävää käyttämällä monimutkaisia ilmauksia (Wiio 1974: 174). Pitkät johdokset tekevät lauseesta abstraktin, eikä selkokielen käyttäjäryhmillä ole välttämättä valmiuksia poimia monimutkaisista sanamuodoista kaikkea informaatiota (Virtanen 2012: 87, 94–95). Selkokielen taitaja oletettavasti osaa muotoilla tekstin siten, ettei tekstinkirjoituksessa tarvitse turvautua substantivointiin. Osahypoteesiksi on perusteltua asettaa oletamus, jossa lähtötekstissä ilmenee selkotekstiä enemmän substantivointia.

Aineistosta on laskettu ainoastaan *minen*-johtimella muodostetut substantiivit, joiden määrä on esitetty taulukossa (3). Rajausta on aiheellinen laskettavuuden ja luotettavuuden vuoksi - tällä kriteerillä saadut tulokset ovat kvantitatiivisesti toteutettavissa, sillä niiden tekstistä poimiminen ei edellytä tulkintaa. Tekstissä käytetty *minen*-rakenne häivyttää asioiden väliset suhteet ja tekee lauseesta raskaan (Iisa & Piehl 1992: 73–74).

Taulukko 4. Minen-johdosten määrä aineistossa

Artikkeli	A	B
1	0	3
2	0	3
3	0	2
4	0	6
5	0	1
6	1	3
7	0	0
8	0	3
9	5	2
10	0	4
11	0	2
12	1	4
13	0	0
14	0	0
15	0	0
yht.	7	33

Taulukosta 3 voi huomata, että yleiskielisessä tekstissä (sarake B) on käytetty *minen*-johdosta huomattavasti enemmän kuin selkokiekisessä tekstissä (sarake A). Selkokiekkinen aineisto sisältää ainoastaan seitsemän kappaletta johdoksia, mikä on noin viidennes yleiskielisen tekstin johdosten määrästä. Taulukon tarkempi tarkastelu osoittaa, että selkokiekkinen aineiston *minen*-johdokset ovat suurelta osin löytäneet yhdestä aineiston artikkelista: seitsemästä löydöksestä viisi kappaletta on artikkelista

9A, joka käsittelee suomalaisyrityksen luomia pelihahmoja. Kyseessä olevassa artikkelissa esiintyvät substantivoidut verbi-ilmaukset ovat *tekeminen*, *osaaminen* sekä *luominen*. Yhden artikkelin sisältämä runsas *minen*-johdosten määrä luo poikkeuksen selkokielisen aineiston muutoin hyvin vähäiseen johdosten määrään. Poikkeamalle ei löydy tutkimusaineiston perusteella selkeää syytä, joten asia vaatisi laajemman aineiston tutkimista. Yleiskielisessä aineistossa johdosten määrä on tasaisempaa, vain neljä artikkelia viidestätoista ei sisällä *minen*-johdoksia lainkaan. Substantivointia koskevan osahypoteesin voi arvioida siis toteutuneen, sillä selkokielisessä aineistossa *minen*-johdosta esiintyy vain 21% yleiskielisen aineiston johdosten määrästä. Seuraavassa tarkastellaan ilmiötä seikkaperäisemmin.

Aineistossa esiintyvistä *minen*-johdoksista useimmin käytettyjä ovat sanat *tekeminen*, *vähentäminen*, *luominen*, kutakin esiintyy aineistossa kolme kertaa. Sanat *pitäminen*, *rakentaminen* ja *järjestäminen* esiintyvät tekstissä kukin kaksi kertaa. Edellä todettiin substantivoidun verbin esiintyvän lauseessa värittömän verbin kanssa (Vilkuna 1996: 41–42). Tämän seikan voi aineiston perusteella todeta pitävän paikkansa, sillä useimmin verbinä *minen*-johdoksen kanssa samassa lauseessa oli *olla*-verbi (esimerkki 17), joka esiintyi johdoksen parina yhteensä kuudessa lauseessa.

- (17) ”Mielestäni presidentin tavoitteena **olisi** yleisen ilmapiirin **muokkaaminen** avoimemmaksi - - ” (10B)

Yleiskielisen tekstin mukauttajan on ratkaistava, millä tavoin esittää lähtötekstin sisältö selkotehtin lukijoille ymmärrettävässä muodossa. Mukauttajan on mahdollista purkaa *minen*-johdoksen sisältävä substantivointi sivulauseen avulla, jolloin esimerkin (17) voisi esittää muodossa *mielestäni presidentin tavoitteena voisi olla se, että hän muokkaisi ilmapiiriä avoimemmaksi*. Yleiskielisessä tekstissä esiintyneen substantivoinnin purkamista sivulauseeksi ei oltu aineiston mukautuksissa käytetty lainkaan. Tyypillistä selkokielisille teksteille oli, että yleiskielisen vastinparin (esimerkit 18 ja 20) substantivointien sijaan oli käytetty muunlaista ilmausta, kuten esimerkeissä (19 ja 21).

- (18) Liikenneviraston ehdotus valtatie 8:n Turku–Pori-osuuden **parantamiseksi** ei ollut ministerin mielestä tehty uuden liikennepolitiikan periaatteiden mukaisesti. Kolmas luottamusta heikentänyt tapaus koskee vuoden 2009 määrärahojen **ylittämistä** Lusi–Vaajakoski-tien **rakentamisessa**. (12B)
- (19) Lehtitietojen mukaan suurin syy Tervalan eroon ovat Lounais-Suomen pääväylän valtatie 8:n korjaustöissä ilmenneet vaikeudet ja epäselvyydet. (12A)
- (20) ”Poliittinen vapaus, vahvat sosiaaliset verkostot ja korruption **puuttuminen** ovat yhteen laskien maiden tuloeroja tärkeämpiä hyvinvoinnin syitä” (5B)
- (21) - - pelkkä vauraus ei tee onnelliseksi. Siihen vaikuttavat vapaus, sosiaaliset suhteet ja korruption eli lahjonnan mahdollisimman pieni osuus yhteiskunnassa. (5A)

Hyvin useassa tapauksessa selkokielisessä tekstissä oli jätetty pois paitsi yleiskielisessä tekstissä esiintyvä substantivointi, myös siihen liittyvä asiakokonaisuus kuten esimerkki (24) osoittaa.

- (24) ”Yksi tärkeä trendi suosion taustalla on **välipalaistuminen** eli syödään enemmän erilaisia välipaloja.” (2B)

Yleiskielisestä aineistosta poimittua esimerkkiä (24) ei oltu käsitelty selkokielisessä vastineessa lainkaan. Tämä ei kuitenkaan ole mitenkään poikkeuksellista, sillä kuten sanamääriä käsittelevässä luvussa 4.1.1 todettiin, on tämän tutkielman aineistona oleva selkokielinen teksti 33% yleiskielisen tekstin pituudesta, joka taas tarkoittaa paitsi ilmausten lyhyempää esittämistapaa selkokielisessä tekstissä, myös kokonaisten tekstikappaleiden ja asiakokonaisuuksien poisjättämistä.

Verbijohtoinen substantiivi sisältää edellä esitetyn mukaisesti ilmaisukykyisen verbin, josta on johtimien avulla tehty substantiivi. Iisa ym. (1992: 73) toteaa kuitenkin, ettei substantivoinnin kätkemää verbiä ole aina mahdollista kuoria esiin aivan yksinkertaisin keinoin. Aineistossa oli ainoastaan yksi esimerkki, jossa lähtötekstin substantivointi oli purettu ja mukautuksessa käytetty vastaavaa verbiä (esimerkit 22 ja 23).

(22) Sajos voisi tarjota paluumuuttajille töitä ja innostaa oman kulttuurin **kehittämiseen** sen ytimessä, tukikohdassa. (11B)

(23) Saamelaiset haluavat **kehittää** saamelaista nykykulttuuria - - (11A)

Hiidenmaa (2000: 44) toteaa omaan tutkimukseensa perustuen tekstin sisältävän sitä enemmän substantiiveja, mitä virallisemmasta ja näin ollen abstraktimmasta tekstistä on kyse. Niinikään Vinni ja Sainio (2000: 71) havaitsivat, että runsaasti substantiiveja sisältävä selko- tai yleiskielinen teksti ymmärretään heikoimmin. Myös Iisa ym. (1992: 73) varoittaa substantivoitujen ilmausten abstraktiivisuudesta, ja opastaa konkretisoimaan liian abstraktisti esitetyt asiat. Wiion (1974: 172) mukaan vaikeaksi arvioiduilla sanoilla on tekstin kannalta eräänlainen tartuntavaikutus, jolloin ne saavat koko tekstin tuntumaan vaikealta. Selkokielen lukijaryhmien kannalta on ensiarvoisen tärkeää valita käytetty kieli siten, ettei lukijan keskittyminen lopahda kielen vaikeuden vuoksi (Kulkki-Nieminen 2002: 34). Substantivoinnin voi aineiston perusteella todeta olevan yleiskielisen tekstin piirre, joka ei juuri ilmene selkokiekisessä tekstissä.

4.2 Toinen vaihe: funktio- ja sisältösanat sekä abstraktioasteet

Analyysiluvun toisessa vaiheessa tarkastelen aineistotekstien elementtejä lähemmin ja pohdin, miten esiin tulevat seikat vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen. Analyysiluvun toinen vaihe käsittää kaksi osiota, joista ensimmäisessä tarkastellaan aineiston sisältö- ja funktiosanoja ja toisessa abstraktioasteita. Kummallekin tutkimusosiolle on asetettu osahypoteesi, joka esitellään ja perustellaan luvun alussa. Kuten edellä, on seuraavienkin tutkimusosioiden tavoitteena tarkastella tekstin selkeyden elementtejä asetetusta näkökulmasta, jolloin kaikkien tutkimusosion tuloksista voi muodostaa kokonaiskäsityksen aiheesta. Vaikka edelleen kyse on määrällisten osuuksien laskemisesta aineistosta, eroaa toinen vaihe ensimmäisestä siten, että sanojen luokittelu on edellyttänyt tulkintaa – tutkimustulokset ovat tältä osin siis subjektiivisempia kuin ensimmäisen vaiheen tulokset.

4.2.1 Funktio- ja sisältösanat

Toisen vaiheen ensimmäisessä tutkimusosiossa jaan aineistotekstien sanat funktio- ja sisältösanoihin¹ niiden lauseensisäisen tehtävän mukaan, lasken ja analysoin tulokset. Osahypoteesiksi asetetaan selkokielisen tekstin sisältävän vähemmän sisältösanaja kuin yleiskielisen vastineensa. Osahypoteesi perustuu selkokielen luonteeseen sekä sisältö- ja funktiosanojen tehtävään virkkeessä. Funktiosanoilla on määritelmän mukaan keskustelun tai tekstin kulkuun sisältyvä tehtävä, ja ne ovat partikkeleita, apuverbejä, persoona- tai demonstratiivipronomineja tai relatiivipronomineja. Sisältösanat taas kantavat mukanaan informaation ja tekevät tekstistä näin ollen raskaamman. Sisältösanat ovat tyypillisesti substantiiveja, adjektiiveja ja verbejä. (Kangasniemi 1997: 40; VISK 2008: § 438.) Oletettavasti runsaasti sisältösanaja sisältävä virke on hankalampi ymmärtää sen informaatiomäärän vuoksi kuin runsaasti funktiosanaja sisältävä virke, jolloin selkotekstin voi odottaa sisältävän enemmän funktiosanaja kuin yleiskielisen vastineensa.

Funktiosanojen kategoria ei ole selvärajainen, joten joidenkin sanastoelementtien kohdalla on tehty tulkintaa jaettaessa aineiston sanoja funktio- ja sisältösanoihin. Konjunktioista esimerkiksi sanat *mutta* sekä *ja* ovat vahvamerkityksisiä, lauseita rinnastavia sanoja, mutta ne on luokiteltu kuuluvaksi silti funktiosanoihin, vaikka niillä onkin virkkeen kannalta suurempi merkitys kuin vain lauseen kulkuun liittyvä. Partikkelit taas ovat laaja ja sekalainen ryhmä, joiden luokittelu yksiselitteisesti on hankalaa. (Vilkuna 1996: 42–46.) Kuitenkin sisältösanat ovat kategoriana selkeä ja selvärajainen, joten se antaa mahdollisuuden myös funktiosanojen luotettavaan luokitteluun.

Taulukossa 4 on esitetty tutkimusaineiston funktio- ja sisältösanojen keskiarvot kappalemäärinä ja prosentuaalisina osuuksina kokonaissanamäärästä. Kappalemäärissä on luonnollisesti suuri ero tutkimusaineistojen välillä: selkokielisen tekstin (A) funktiosanaja on keskimäärin 22 kappaletta tekstissä, kun yleiskielisessä tekstissä (B)

---

¹ Kiitokset Kotuksen Riitta Korhoselle.

niitä on keskimäärin 69 kappaletta. Tutkielman selkokieline aineisto on sanamäärää käsittelevän luvun 4.1.1 mukaan 33% yleiskielisen aineiston pituudesta, jolloin selkokielisessä tekstissä on myös funktio- ja sisältösanaja huomattavasti vähemmän kappalemäärin laskettuna. Varsinainen tutkimustulos on siten aineiston prosentuaalisissa lukumäärissä.

Taulukko 5. Funktiosanat (FS) ja sisältösanat (SS) aineistossa

Artikkeli	A				B			
	FS (%)	FS	SS (%)	SS	FS (%)	FS	SS (%)	SS
1	17,5	18	82,5	85	31,6	95	68,4	206
2	29,9	20	70,1	47	29,2	86	70,8	209
3	27,8	20	72,2	52	28,8	72	71,2	178
4	30,7	43	69,3	97	25,0	88	75,0	264
5	19,7	15	80,3	61	18,5	58	81,5	255
6	28,6	30	71,4	75	24,7	71	75,3	216
7	23,7	14	76,3	45	17,6	36	82,4	169
8	23,6	30	76,4	97	21,8	108	78,2	388
9	16,5	36	83,5	182	25,5	124	74,5	363
10	26,6	25	73,4	69	15,5	51	84,5	279
11	26,2	37	73,8	104	18,3	81	81,7	362
12	18,3	17	81,7	76	19,6	61	80,4	250
13	13,6	11	86,4	70	18,8	29	81,2	125
14	20,3	16	79,7	63	22,0	73	78,0	259
15	8,9	5	91,1	51	9,6	7	90,4	66
ka.	22,1	22	77,9	78	21,8	69	78,2	239

Tutkimusaineiston perusteella ei voida huomata merkittävää eroa aineistotekstien prosentuaalisten osuuksien välillä: Selkokieline tekstin sanoista 77,9% on sisältösanaja, kun yleiskielisen tekstin vastaava luku on 78,2%. Vastaavasti funktiosanaja on selkokielisessä aineistossa 22,1% ja yleiskielisessä aineistossa 21,8%. Aineistot eroavat tältä osin toisistaan hyvin vähän, joten osahypoteesin ei voida katsoa

toteutuneen. Tutkimustulos antaa kuitenkin aiheen aineistojen sanaston seikkaperäisempään tarkasteluun – jos sisältösanat kantavat mukanaan lauseen informaation ja tekevät tekstistä raskaan, minkä vuoksi sisältösanaja on selkokielisessä aineistossa lähes sama prosentuaalinen määrä kuin yleiskielisessä aineistossa?

Aineistotekstien lähempi tarkastelu osoittaa eroavaisuuksia selkokielisten ja yleiskielisten tekstin lauseiden eräiden *sidoskeinojen* käytössä, mikä osaltaan selittää aineistojen välisen vähäistä eroa funktio- ja sisältösanojen prosentuaalisissa määrissä. Selkokielen kirjoitusohjeissa opastetaan käyttämään eri sidoskeinoja lause- ja tekstikoheesion vuoksi (ks. 2.4.2). Koheesiota luodaan esimerkiksi *toistoa*, *synonymiejä* tai *pronomineja* käyttämällä (Iisa ym. 1992: 37). Lauseiden sitominen toisiinsa loogiseksi kokonaisuudeksi ja lauseiden välisen suhteen osoittaminen tekevät tekstistä helpommin ymmärrettävän. Jos teksti on sidoksisuudeltaan hatara, joutuu lukija päättämään itse asioiden suhteet, joka taas on ymmärtämistä vaikeuttava seikka. (Sainio 2000c: 60). Sen vuoksi taitavasti kirjoitettu selkokieline teksti on voimaakkasti sidosteinen, koherentti kokonaisuus.

Aineiston perusteella selkokielisissä teksteissä käytetään suoraa tai osittaista *toistoa* sidoskeinona huomattavasti useammin kuin yleiskielisissä teksteissä, jolloin selkokielisten tekstin sanasto (esimerkki 24) painottuu sisältösanoihin sellaisissa tapauksissa, joissa yleiskielisessä vastineessa on käytetty funktiosanoihin lukeutuvaa persoonapronominia (esimerkki 25). Tämä ilmiö selittää osaltaan aineistotekstien välisen vähäisen eron sisältösanojen ja funktiosanojen prosentuaalisissa määrissä.

- (24) Sodankylässä aloittaa toimintansa uusi **kaivosyhtiö**. Jo nyt tiedetään, että **yhtiö** ei pysty pitämään ympäristöä saastuttavia päästöjään kohtuullisina. (4A)

- (25) Kanadalainen **kaivosyhtiö** First Quantum Minerals aloittaa kesäkuussa kaivostoiminnan Sodankylän Kevitsassa, vaikka **se** ei pysty täyttämään Pohjois-Suomen aluehallintoviraston **sille** asettamia lupaehtoja. (4B)

Samankaltaiseen tulokseen on päätynyt myös Kirsi Heiskanen (1994: 65) tutkiessaan selkokielisten tekstien rakennetta ja luettavuutta. Heiskasen mukaan selkokielisissä

teksteissä yleisimpänä keinona leksikaalisen sidoksisuuden lisäämiseksi oli käytetty toistoa, kun taas yleiskielisissä teksteissä toistoa oli käytetty selvästi vähemmän. Heiskanen tutkimuksen mukaan selkokielelliset tekstit ovat huomattavasti sidosteisempia kuin yleiskieliset tekstit. (Heiskanen 1994: 63–65.) Myös Virtanen (2012: 84, 90) toteaa keskeisten sanojen toiston olevan selkokielellisen tekstin lukijoiden kannalta oleellinen keino pitää lukija mukana luetun tekstin ymmärtämisessä. Esimerkiksi suomen kieltä opettelevilla maahanmuuttajilla saattaa olla sanavarastossaan vain 1000–2000 suomen kielen sanaa, jolloin tekstinkirjoittajan pitää olla maltillinen uusien sanojen mukaan tuomisessa (Virtanen 2012: 84).

Sisältösanojen tarkastelun lisäksi myös aineistojen funktiosanojen tutkiminen tuo esiin aineistotekstien välisiä, ymmärrettävyyteen vaikuttavia eroja. Tämän vuoksi aineistojen funktiosanoista on laadittu frekvenssilistat, jotka esitetään alla. Taulukoiden (6 ja 7) oikeanpuoleiseen sarakkeeseen on merkitty sanalöydöksen kappalemäärät. Yleissilmäys taajuussanalistoihin osoittaa, että kummassakin aineistossa yleisimmin esiintyvät sanat vastaavat eri aikoina ja eri aineistoista laskettuja suomen kielen yleisimpiä sanoja, joita ovat *olla*, *ja*, *se*. Sanojen järjestys voi muuttua aineistosta riippuen, mutta edellä mainitut sanat ovat olleet taajuussanaston yleisimmät sanat jo muutaman vuosikymmenen. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009.) Selvyyn vuoksi todettakoon myös, että taulukoissa (6 ja 7) *olla*-verbi esiintyy kummassakin taajuussanalistassa apuverbinä. Frekvenssilistojen tarkastelu paljastaa kuitenkin kiinnostavia eroavaisuuksia tiettyjen funktiosanojen kohdalla.

Taulukko 6. Funktiosanojen frekvenssilista selkokielellisessä aineistossa

1.	ja	53
2.	se	20
3.	olla	20
4.	että	14
5.	myös	12
6.	mukaan	12
7.	paljon	10
8.	eli	8

9.	tämä	8
10.	ei	7
11.	joka	7
12.	nyt	7
13.	he	6
14.	yli	6
15.	jo	5

Taulukko 7. Funktiosanojen frekvenssilista yleiskielisessä aineistossa

1.	ja	124
2.	se	67
3.	olla	56
4.	että	47
5.	ei	46
6.	joka	37
7.	mukaan	30
8.	myös	28

9.	kuin	23
10.	hän	22
11.	mutta	15
12.	tämä	15
13.	me	13
14.	ne	13
15.	noin	11

Tekstin havainnollisuus on hyvin tärkeä osa selkokieltä, mikä näkyy tekstissä mm. määrittelevinä relatiivilauseina ja esimerkkeinä (Virtanen 2012: 93). Myös selkokielen kirjoitusohjeissa (ks. luku 2.4.2) neuvotaan kirjoittamaan konkreettista, havainnollista tekstiä ja antamaan esimerkkejä aiheesta. Tekstissä oleva outo sana tai ilmaus tulee selittää, jos sen merkitys ei selviä tekstiyhteydestä (Virtanen 2012: 85). Frekvenssisanalistoja vertaamalla (taulukot 6 ja 7) voi huomata päälausetta selittävän relatiivipronimin *joka* olevan kummassakin listassa, selkokieleisessä aineistossa 11:nneksi yleisimpänä ja yleiskielisessä aineistossa kuudenneksi yleisimpänä funktiosanana. Selvä eroavaisuus taas on konjunktion *eli* taajuudessa, sillä sanan voi todeta olevan selkokieleisen aineiston kahdeksaksi yleisin funktiosana, kun taas yleiskielisen aineiston sanalistassa sana ei ole 15:n yleisimmän sanan joukossa. Rinnastuskonjunktia *eli* käytetään tekstinsisäisenä havainnollistamiskeinona, kuten esimerkki (26) osoittaa. Selkokieleisessä esimerkissä (26) on hankalaksi arvioitu sana *korruptio* selitetty lukijalle, kun taas yleiskielisessä esimerkissä (27) sanan on arvioitu olevan lukijalle tuttu.

- (26) Siihen vaikuttavat vapaus, sosiaaliset suhteet ja **korruption eli lahjonnan** mahdollisimman pieni osuus yhteiskunnassa. (5A)
- (27) Poliittinen vapaus, vahvat sosiaaliset verkostot ja **korruption** puuttuminen ovat yhteen laskien maiden tuloeroja tärkeämpiä hyvinvoinnin syitä. (5B)

Tutkimusaineistosta lasketussa taajuussanastoissa on erikoisena piirteenä myös *mukaan* sanan runsas esiintyminen sekä yleiskielisissä että selkokieelisissä teksteissä. Tämä selittyy kuitenkin sillä, että aineiston tekstilajina on uutinen, jolloin oletettavasti tekstissä lainataan henkilöitä useammin kuin muissa tekstilajeissa.

Eräs kiinnostava eroavaisuus aineistotekstien välillä on kieltomuotojen käytössä. Sana *ei* luokitellaan kuuluvaksi funktiosanoihin, joten sen käyttötaajuuden voi todeta edellä esitetyistä taulukoista (6 ja 7). Selkokielen kirjoitusohjeissa (ks. luku 2.4.2) opastetaan käyttämään myönteistä kieltä tekstin parantamiseksi (Virtanen 2012: 96). Tämä pätee etenkin opetus- ja valistusmateriaaleihin, mutta eron voi todeta myös aineistona olevia uutistekstejä vertailemalla: yleiskielisten funktiosanojen frekvenssilistassa sana *ei* on viidenneksi yleisin, kun selkokielen frekvenssilistalla se on kymmenes. Aineistoja tutkimalla kieltomuodon käytössä ei kuitenkaan ole selvää eroa. Useassa tapauksessa yleiskielisessä tekstissä kieltomuodossa esitetty asia on selkokieelisessä vastineessaan esitetty myönteisellä ilmauksella, kuten esimerkit 28 ja 29 osoittavat.

(28) Arvioitua suuremman kaivosvesimäärän vuoksi yhtiö **ei pysy** raskasmetallipäästöjen vuosirajoissa. (4B)

(29) - - vaan sen nikkeli- ja kuparipäästöt **ylittävät** viranomaisten määräämät rajoitukset. (4A)

Kieltomuotojen välttäminen ei selkokieelisen aineiston perusteella ole johdonmukaista. Joissain tapauksissa lähtötekstin kieltomuoto on säilytetty selkokieelisessä mukautuksessa, mutta aineistosta löytyy myös esimerkkitapauksia, joissa lähtötekstin myönteinen ilmaus (30) on selkokieelisessä tekstissä esitetty kieltomuodon avulla (esimerkki 31).

(30) Mielenterveysalan työntekijät ja asiantuntijat pitävät yhtenä syynä itsemurhien vähenemiseen sitä, että entistä useampi mies **uskaltaa** hakeutua hoitoon. (6B)

(31) Aiemmin mies **ei suostunut** hakemaan apua tai hakeutumaan hoitoon. (6A)

Kieltomuodon käytön vähäisyyden voikin aineiston perusteella olevan selkokielessä lähinnä tyyllillinen seikka, kuin todellinen ymmärtämisen este.

Funktio- ja sisältösanoista todettakoon edellä esitetyn mukaisesti, ettei tällä sanajaottelulla vastoin ennakko-odotusta ole suurta eroa selkokielisen ja yleiskielisen tekstin välillä. Aineistoja vertailemalla voi todeta selkokielisen tekstin olevan vahvasti sidoksista ja tekstissä käytettävän runsaasti suoraa toistoa sidoskeinona, jolloin sisältösanoja on tekstissä käytetty usein sellaisissa kohdin, joissa yleiskielisessä tekstissä on käytetty funktiosanoihin lukeutuvia pronomineja. Runsa toiston käyttö ei ole välttämättä tyylikeinona paras ratkaisu, mutta selkotekstissä sen käyttö on ymmärrettävyyden vuoksi perusteltua ja hyväksyttävää.

4.2.2 Abstraktioasteet

Toisen tutkimusosion tarkastelukohteena on aineistoteksteistä löydettyjen sisältösanojen abstraktioasteet. Sisältösanoista on huomioitu ainoastaan substantiivit, jotka on luokiteltu Lyonsin (1977: 442–445) mallin mukaisesti eri luokkiin niiden abstraktiivisuuden mukaan (ks. tarkemmin luku 3.2.2). Osion osahypoteesiksi asetetaan sanastojen erojen näkyvän etenkin kolmannen eli abstrakteimpien sanojen kohdalla, jolloin kolmannen asteen sanoja on oletettavasti selkokielisessä tekstissä huomattavasti vähemmän kuin yleiskielisessä tekstissä. Kolmannen abstraktioasteen sanat ovat vaikeimpia ymmärtää, joten niiden konkretisoinnille on tarve selkokielisessä tekstissä.

Käsitteiden abstraktiivisuuden tutkiminen osana selkokielen selkeyden elementtien tutkimista on perusteltua, sillä sanaston käsitteellisyyden taso on kielentutkijoiden mukaan ymmärrettävyyteen voimakkaasti vaikuttava tekijä (Wiio 1974: 228–229; Turunen 1994: 28; Virtanen 2012: 92). Oudot ja hankalat sanat saavat tekstikokonaisuuden tuntumaan hankalalta, vaikka asia sinällään olisi selitetty lukijalle – toisaalta vaikeakin asia on ymmärrettävämmän tuntuinen, jos lukija kuitenkin ymmärtää tekstin käsitteet (Wiio 1974: 229). Selkokielen kirjoitusohjeet neuvovat käyttämään tuttuja ja yleisiä sanoja (ks. luku 2.4.2). Lukijalle tuttu sana on oletettavasti

myös helposti luettava, ja näin myös oletettavasti helposti ymmärrettävä, sillä tutun sanan voi arvioida kuuluvan lukijan kokemusmaailmaan (Turunen 1994: 28–29). Mukauttamisen roolina onkin vaikeaksi arvioidun lähtötekstin havainnollistaminen ja pelkistäminen muun muassa abstraktiivisia ilmauksia purkamalla (Kulkki-Nieminen 2010: 130).

Taulukko 8. Substantiivien abstraktioasteet aineistossa

Nro	A						B					
	I	%	II	%	III	%	I	%	II	%	III	%
1	5	17	21	70	4	13	7	7	58	57	36	36
2	12	46	13	50	1	4	33	31	58	54	16	15
3	7	41	9	53	1	6	38	53	30	42	4	5
4	14	38	22	61	1	3	32	24	87	66	12	9
5	6	25	11	46	7	29	18	17	47	44	41	39
6	12	34	18	51	5	14	24	24	47	47	29	29
7	9	75	2	17	1	8	23	36	33	52	8	12
8	9	28	22	69	1	3	22	19	78	68	14	13
9	12	22	40	73	3	5	33	34	46	48	17	18
10	6	26	11	48	6	26	18	17	55	51	35	32
11	11	28	23	59	5	13	42	31	68	50	25	19
12	6	18	26	76	2	6	16	16	63	64	19	20
13	5	21	19	79	0	0	9	23	28	74	1	3
14	6	22	15	56	6	22	16	21	42	56	17	23
15	7	41	10	59	0	0	8	35	15	65	0	0
ka.	8	32,1	17	57,8	3	10,1	23	25,9	50	55,9	18	18,2

Yllä esitetyssä taulukossa (8) on esitetty aineistoissa esiintyvien substantiivien abstraktioasteet lukumäärinä sekä prosentuaalisina osuuksina verrattuna aineistotekstin

substantiivien määrään. Abstraktioasteet on merkitty taulukkoon (8) luokkina I, II ja III ensimmäisen luokan ollessa konkreettisin. Edellä esitetyn osahypoteesin voi todeta pitävän paikkansa: suurin ero abstraktioasteiden käytössä selkokiehisen ja yleiskielisen aineiston välillä on kolmannen eli abstrakteimpien käsiteiden esiintymissä. Selkokiehessä kolmannen eli abstrakteimman luokan substantiiveja on keskimääräisesti noin 10% koko tekstin substantiiveihin verrattuna, kun yleiskielisessä tekstissä vastaava luku on 18%. Toisen abstraktioasteen substantiiveja on aineistoissa miltei yhtä paljon riippumatta aineistotekstistä, kun taas selkokiehisen ja yleiskielen abstraktiivisuuden eron voi havaita jälleen kaikkein konkreettisimpien substantiivien kohdalla. Ensimmäisen asteen substantiiveja on selkokiehessä tekstissä jopa 32% aineistotekstin substantiivien kokonaismäärään verrattuna, kun yleiskielisessä tekstissä vastaava prosenttiosuus on 26%.

Substantiivien luokittelu kolmeen abstraktioasteeseen Lyonsin (1977: 442–445) mallin mukaisesti ei ole täysin ongelmattonta, sillä aineiston luokittelu vaatii osittaista tulkintaa sekä tekstiympäristön huomioonottamista oikean abstraktioasteen arvioimiseksi. Myös Kangasniemen (1997: 20) mukaan sanoja on mahdollista tarkastella niiden merkityksen kannalta irrallisina kielen aineksina, mutta lopullinen merkitys määräytyy esiintymisyhteyden perusteella. Aineiston abstraktioasteita arvioitaessa sama sana on luokiteltu eri abstraktioasteeseen, jos se tekstikontekstin perusteella tulkitaan edustavan eri abstraktioastetta kuten esimerkeissä (32 ja 33).

(32) Aiemmin China Centerissä oli kymmeniä kiinalaisten pitämiä **kauppoja**, mutta keskuksen omistanut kiinalaistustainen yritys ei selviytynyt veloistaan. (3B)

(33) Jukurttien ja rahkojenkin **kauppa** kasvoi Valiolla yli kymmenen prosenttia vuodessa. (2B)

Kumpikin esimerkeistä on poimittu yleiskielisestä aineistosta, mutta sana *kauppa* on kontekstin perusteella tulkittu kuuluvan esimerkeissä eri luokkaan. Esimerkissä (32) sana *kauppa* tarkoittaa konkreettista kauppatilaa edustaen ensimmäistä abstraktioastetta,

kun jälkimmäisessä esimerkissä (33) sana *kauppa* on selvästi abstraktimmassa merkityksessä tarkoittaen tuotteen myyntimenekkiä, ja on näin ollen aikasidoksinen tapahtuma, joka on luokiteltu kuuluvan toiseen abstraktioasteeseen.

Samaa tekstiympäristöstä johtuvaa tulkintaa on käytetty myös yleiskielisten esimerkkien (34 ja 35) kohdalla, jossa esimerkissä (34) sana *studio* tarkoittaa fyysistä äänitysstudiota ja edustaa näin ollen ensimmäistä abstraktioastetta. Toisaalla aineistossa, esimerkissä (35) esiintyvä sama sana *studio* tarkoittaa kontekstin perusteella studiolla työskentelevää työryhmää, taustajoukkoa, ja tässä tekstiyhteydessä *studio* luokitellaan kuuluvan toiseen abstraktioasteeseen. Toisen abstraktioasteen käsitteet ovat Lyonsin (1977: 442–445) luokittelumallin mukaan aikasidoksia tapahtumia, prosesseja ja tiloja, joiden ominaisuuksiin ei kuulu fyysisesti havaittava konkreettisuus.

- (34) Nelisakarainen muoto myös helpottaa rakennuksen erilaisten toimintojen järjestämistä: yksi sakara on saamelaisten koulutuskeskukselle ja sen **äänitysstudiolle** - - (11B)
- (35) Toisin kuin Kikattavan kakkiaisen kohdalla, jossa **studio** on tehnyt myös tarinan, Disneyn kohdalla käsikirjoittajat ovat Anima Boutiquen lailla yksi palanen isossa tuotantotiimissä. (9B)

Jotkin aineistossa esiintyvät sanat ovat usuaaliselta merkitykseltään hyvinkin konkreettisia, mutta jotka tekstissä käytetyn pääsanan kanssa muodostavat selkokielisen tekstin lukijalle vaikeasti ymmärrettävän, abstraktin metaforan. Kielikuvien ja sanontojen käyttöä on syytä harkita selkokielisessä tekstissä väärin ymmärtämisen mahdollisuuden vuoksi (Virtanen 2012: 87–88). Myös Sainio ja Rajala (2002: 29) toteavat kielikuvien olevan käsitteellisyydessään haastavia, jolloin niiden ymmärtäminen saattaa vaatia sellaista taustatietoa, jota selkokielen lukijalla ei ole. Alla olevat aineistoesimerkit (36, 37, 38 ja 39) on poimittu yleiskielisestä lähtötekstistä, selkokielisestä vastinparista ilmaukset oli jätetty pois.

- (36) **Pankin juuret** ovat Postisäästöpankissa, joka perustettiin 1887. (7B)
- (37) Sijainti **onnellisuuden tikapuilla** vaihtelee raportissa kysymysten mukaan. (5B)

- (38) Koetun **onnellisuuden aallonpohja** on keski-ikäisillä. (5B)
- (39) Soini ei muuten kuvannut tarkemmin, miten puolue varmistaa **ehdokkaiden taustat**. (1B)

Joissain aineistoesimerkeissä abstraktiotaso ei muutu selkokielelle mukautettaessa selvästi konkreettisempaan sanaan, mutta tekstin mukauttaja on pitänyt toista, yhtäläillä abstraktia sanaa alkuperäistä parempana. Abstraktioasteen muuttumattomuudesta huolimatta tekstistä tulee selkokielen käyttäjälle hieman ymmärrettävämpää, kun vaikeaksi koettu sana vaihdetaan yksiselitteisempään. Esimerkissä (40) lähtötekstissä esiintynyt yhdyssana *ilmapiiri* on vaihdettu mukautettaessa sanaan *tilanne* selkokielisessä esimerkissä (41). Kumpikin sanoista luokitellaan kuuluvaksi toiseen abstraktioasteeseen, mutta perussana *tilanne* on arvioitu helpommaksi kuin alkuperäinen yhdyssana. Yhdyssanojen käyttöä selkotekstissä on käsitelty tarkemmin luvussa 4.1.2.

- (40) - - entistä useampi mies uskaltaa hakeutua hoitoon. **Ilmapiiri** on muuttunut. (6B)
- (41) Aiemmin mies ei suostunut hakemaan apua tai hakeutumaan hoitoon. **Tilanne** on kuitenkin muuttunut. (6A)

Aineistossa on myös esimerkkejä, joissa lähtötekstin yhdyssana on korvattu mukautuksessa helpommin ymmärrettävämällä yhdyssanalla. Esimerkeissä (42 ja 44) vierasperäiset sanat *animaatio* ja *katastrofi* on vaihdettu sanoihin *piirros* ja *mullistus* (43 ja 45). Vierasperäiset sanat ovat ymmärrettävyyttä hankaloittava tekijä, ja niiden käyttämistä selkokielessä opastetaan välttämään (Wiio 1974: 174; Sainio & Rajala 2002: 27; Virtanen 2012: 83). Esimerkkien (42 ja 44) vierasperäiset sanat ovatkin oletettavasti hankalia ymmärtää kehitysvammaiselle tai muistisairaalle selkokielen tarvitsijalle, mutta esimerkiksi maahanmuuttajalle yleiskielisen tekstin alkuperäiset yhdyssanat saattavat olla jopa helpommin ymmärrettävissä.

- (42) Disneyn kautta Anima Boutiquelle voi aueta isot mahdollisuudet **animaatiosarjojen** tekemisessä ulkomailla. (9B)
- (43) Tämä voi onnistuessaan tietää valtaisa huomiota suomalaisille **piirroselokuvien** tekijöille. (9A)

- (44) - - yli puolet on kokenut aiemmassa kotimaassaan jonkin merkittävän traumaattisen tapahtuman, esimerkiksi sodan, **luonnonkatastrofin**, kidutusta tai vakavaa väkivaltaa. (14B)
- (45) Ihmisen psyykkistä tasapainoa järkyttävät esimerkiksi sodat, **luonnonmullistukset**, kidutukset, väkivalta ja sen pelko. (14A)

Taulukossa 8 esitettiin lukumäärinä sekä prosentuaalisina osuuksina aineistossa käytettyjen substantiivien abstraktioasteet. Aineistotekstien suurimmat erot tulivat odotetusti esiin kolmannen asteen abstraktioiden käytössä. Näihin luokitellaan kuuluvaksi käsitteet, jotka eivät määritelmän mukaan ole aistein havaittavia tai sidottuja aikaan tai paikkaan. Kolmannen abstraktioasteen käsitteet ovat ennemminkin totta kuin todellisia. (Lyons 1977: 444–445; ks. myös luku 3.2.2). Edellä todettiin, että selkokielisessä aineistossa oli käytetty kolmannen abstraktioasteen substantiiveja prosentuaalisesti selvästi vähemmän kuin yleiskielisessä tekstissä. Aineistojen välillä on eroja paitsi abstraktiivisten käsitteiden määrässä, myös niiden laadussa. Yleiskielisessä aineistossa esiintyvät kolmannen abstraktioasteen käsitteet ovat monilta osin tuttuja ja ymmärrettäviä, mutta suuri osa substantiiveista oli arvioitavissa vaikeasti ymmärrettäviksi, kuten sanat *identiteetti*, *omaleimaisuus* (11B), *brändi*, *softa* (9B) *suhmurointi*, *solidaarisuusvero* (1B). Tämäntyyppiset vaikeat ja usein vierasperäiset abstraktiiviset sanat oli selkokielisestä vastineesta jätetty kokonaan pois.

Aivan kaikki kolmanteen abstraktioasteeseen luokiteltavat sanat eivät automaattisesti ole vaikeasti ymmärrettäviä. Selkokielisessä aineistossa esiintyvät kolmannen abstraktioasteen substantiiveissa oli suurin osa sellaisia sanoja, jotka luokitellaan abstraktiivisuutensa puolesta kolmanteen luokkaan, mutta jotka sanoina ovat kuitenkin selkokielen lukijallekin oletettavasti arkipäiväisiä ja tuttuja, kuten *kannatus* (1A), *oikeus* (10A), *ahdistus*, *historia* (14A). Tällaisia sanoja käytetään aineiston perusteella selkokielisessäkin tekstissä säästelemättä, kuten esimerkki (46) osoittaa. Lukijaa on tekstissä kuljetettu mukana toiston avulla, joka todettiin luvussa 4.2.1 olevan selkokielisessä aineistossa paljon käytetty sidoskeino.

- (46) He edistävät ja tutkivat saamelaisten **kulttuuria**. Saamelaiset haluavat itse kertoa omasta **kulttuuristaan**. Aikaisemmin ei-saamelaiset ovat kertoneet, minkälaista saamelaisten **kulttuuri** on. (11A)

Kaikkein abstrakteimpien substantiivien käytön lisäksi aineistojen välillä oli huomattava ero myös ensimmäisen abstraktioasteen käsitteiden käytön välillä, jota esiteltiin taulukossa 8. Selkokielisessä aineistossa näitä kaikkein konkreettisimpia substantiiveja oli keskimäärin jopa 32% kaikista selkokielisen aineiston substantiiveista, kun yleiskielisessä aineistossa vastaava prosenttiosuus oli 26%. Edellä todettiin havainnollisuuden olevan selkokieliselle tekstille tärkeä ominaisuus. Erityisen tärkeää tekstintuottamisessa on huomioida myös selkokielen lukijaryhmät, joiden muistamiseen, lukemiseen tai ymmärtämiseen liittyvät ominaisuudet asettavat tiettyjä vaatimuksia hyvälle selkotekstille (Sainio & Rajala 2002: 24–25). Näin ollen selkokielisen aineiston konkreettisten substantiivien suuri prosentuaalinen osuus (32%) kaikkiin substantiiveihin verrattuna oli ennalta oletettavaa. Konkreettisten substantiivien runsaan määrän voi ajatella olevan yhteydessä myös aineistotekstien aiheisiin: tekstin käsitellessä konkreettista asiaa kuten kaupankäyntiä (2A ja 2B, 3A ja 3B), on tekstissä käytettävät käsitteet jo lähtötekstissä selvästi konkreettisia kuten *maitorahka*, *voi*, *ihminen*, eivätkä vaadi konkretisointia myöskään mukautetussa tekstissä. Sen sijaan abstrakteja aiheita käsittelevät tekstit kuten *onnellisuus* (10A ja 10B) tai *puolueen menestys* (1A ja 1B) sisältävät runsaasti myös abstrakteja käsitteitä kuten *valtionosuusjärjestelmä*, *vaihtoehtobudjetti* jolloin abstraktiivisten käsitteiden purkaminen, havainnollistaminen tai poisjättäminen on aiheellista mukauttamisen yhteydessä.

Kuten kaikki kolmannen abstraktioasteen sanat eivät automaattisesti ole vaikeasti ymmärrettäviä, eivät myöskään kaikki ensimmäiseen abstraktioasteeseen kuuluvat sanat ole automaattisesti helposti ymmärrettäviä. Jotkin aineistossa esiintyvät ensimmäiseen abstraktioasteeseen luokiteltavat substantiivit ovat asiaan perehtymättömälle lukijalle vaikeita ymmärtää, jos oma kokemuspohja asiasta puuttuu. Esimerkissä (47) on lueteltu saamelaisesineistöä, jota ei ole esitelty tai selitetty muualla tekstissä, joten esineiden tunnistaminen jää lukijan oman taustatiedon varaan.

- (47) Tärkeimmät vaikutteet tulivat saamelaisesineistöstä, kuten **kuksista**, **koruista** ja **komsioista**. (11B)

Esimerkissä (47) on kyse kuitenkin selvästi ensimmäisen abstraktioasteen substantiiveista, joihin luetaan määritelmän mukaan fyysiset, konkreettiset tarkoitteet, joilla on materiaallinen muoto (Lyons 1977: 442–443, ks. myös luku 3.2.2). Edellä esitetty on ainoastaan yleiskielisessä tekstissä havaittu löydös, selkokielisestä vastinparista esimerkin (47) aihepiiri oli jätetty kokonaan pois.

Abstraktioasteiden käytössä on aineiston perusteella selkeä ero eri aineistotekstien välillä. Selkokielisessä tekstissä lukijaryhmien puutteelliset taidot ovat avainasemassa, joka näkyy pyrkimyksenä konkreettiseen sanastoon ja esitystapaan. Yleiskielisessä tekstissä taas käsiteltävän asian aihepiiri on avainasemassa, ja tekstin abstraktiotaso määräytyy sen perusteella.

6 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT

Selkokeskuksen (2012a) määritelmän mukaan selkokielen tulee olla sanastoltaan, sisällöltään ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavampaa ja ymmärrettävämpää. Se on tarkoitettu henkilöille, joilla on vaikeuksia lukemisessa tai ymmärtämisessä, tai molemmissa.

Tutkielmassani perehdyin selkokielen sanastotason elementteihin. Halusin ensisijaisesti selvittää, minkälaisin keinoin aineiston sanoja on muokattu selkotekstin lukijoille selkeämmäksi verrattuna yleiskieliseen lähtötekstiin. Sen lisäksi olin kiinnostunut tarkastelemaan mitkä sanastotason seikat tekevät selkokielisestä tekstistä helpomman ja ymmärrettävän. Tutkimustuloksia vertasin yleiskieliseen tekstiin ja siitä saatuihin tuloksiin. Aineistonani oli 15 kappaletta selkokielen *Selkosanomat*-lehden artikkeleita sekä näiden selkouutisten lähteenä käytetyt *Helsingin Sanomien* artikkelit, myös 15 kappaletta. Tutkin aineistoa kvantitatiivisin menetelmin, joista saatuja tutkimustuloksia nostin laadulliseen tarkasteluun. Tutkielmani teoreettinen viitekehys muodostui pääosin Osmo A. Wiion (1974) näkemyksistä ymmärrettävyyden osatekijöistä, luettavuudesta ja kielen vaikeusasteen mittaamisesta, jotka ovat olleet myös selkokielen tutkimuksen pohjana. Tutkielmassani hyödynnettiin myös semantiikan oppeja aineiston substantiivien abstraktioasteita tutkittaessa, jolloin abstraktioasteiden luokittelussa käytettiin John Lyonsin (1977: 442–445) luokittelumallia.

Toteutin tutkielman empiirisen osion kahdessa vaiheessa: ensimmäisessä vaiheessa laskin ja analysoin aineistojen sanamäärät, yhdyssanojen määrät sekä substantivoinnit, toisessa vaiheessa pureduin sisältö- ja funktiosanoihin sekä aineiston substantiivien abstraktiotasoihin. Asetin jokaiselle tutkimusosiolle omat osahypoteesinsa, joiden toteutumisen kautta oli mahdollista muodostaa kokonaiskäsitys aineiston sanastotason selkeydestä ja ymmärrettävyydestä.

Tutkimustulokset osoittivat sanamäärien osalta, että selkokielen aineistoteksti oli pituudeltaan noin kolmasosan yleiskielisen tekstin pituudesta. Ilmiö johtuu pyrkimyksestä ytimekkääseen esitystapaan: selkotekstissä on esitetty pääasia ja karsittu

tai lyhennetty asian kannalta epäolennaiset ilmaisut. Aineiston selkokielisistä teksteistä oli mukautuksen yhteydessä jätetty pois yleiskielisissä teksteissä olleet aiheen kuvailut, ja tekstistä oli tullut esitystavaltaan lyhyttä ja päälausevaltaista. Lyhyt teksti on selkokielen lukijalle helpompi muistaa, omaksua ja ymmärtää, kunhan teksti on looginen ja koherentti kokonaisuus.

Aineiston yhdyssanojen tarkastelu osoitti, että yhdyssanoja oli käytetty selkokielisessä tekstissä hieman vähemmän (9,5%) kuin yleiskielisessä tekstissä (11,4%). Varsinainen aineistojen välinen ero tuli esiin kuitenkin pitkien eli kolmi- tai neliosaisien yhdyssanojen käytössä, joita oli selkokielisen tekstin yhdyssanoista vain 2%, kun yleiskielisen tekstin yhdyssanoista 10% oli pitkiä yhdyssanoja. Ymmärrettävyyden kannalta varsinkin pitkät yhdyssanat arvioitiin hyvin hankaliksi lukea ja ymmärtää, joten suurin osa selkoteekstiin päätyneistä yhdyssanoista oli kokenut jonkinlaisen muodonmuutoksen mukautuksen yhteydessä. Lähtötekstissä esiintyneitä yhdyssanoja oli käsitelty eri tavoin: yhdyssanoja oli purettu osiinsa, lyhennetty, korvattu eri sanalla tai jätetty selkoteekstistä pois kokonaan. Tärkeää oli huomata myös se, ettei kaikkia kaksiosaisia yhdyssanoja oltu palasteltu selkoteekstiä varten, vaan ne oli arvioitu tekstin kannalta oleellisiksi tai sisällöltään ymmärrettäviksi, ja siten säästetty sellaisenaan.

Kolmannen osatutkimuksen aiheena oli substantivoinnit, joista tutkittiin *minen*-johdoksella substantivoidut verbit. Tutkimuksen perusteella selkokielisessä aineistossa oli käytetty hyvin vähän tätä yhtä substantivoinnin tyyliä, sillä koko aineistosta löytyi vain seitsemän kappaletta *minen*-johdoksia sanoja, kun yleiskielisessä aineistossa löydöksiä oli 33 kappaletta. Tutkimustuloksia voi substantivoinnin osalta pitää suuntaa antavina muttei yleistettävänä, sillä substantivoituja verbi-ilmaisuja on suomen kielessä lukuisia muitakin kuin tutkimuskohteena ollut *minen*-johdos. Substantivointi tekee lauseesta abstraktiivisen ja häivyttää asioiden väliset suhteet, joten selkokielen lukijoille substantivointia sisältävä teksti on oletettavasti vaikeasti ymmärrettävä. Yleiskielisestä löytyneitä substantivointeja ei pääasiallisesti oltu selkokielessä pyritty purkamaan tai kiertämään, vaan substantivoinnin sisältänyt asia oli kokonaisuudessaan jätetty selkoteekstistä pois.

Aineistoanalyysin toisessa vaiheessa käsittelin aineistoa edelleen kvantitatiivisin menetelmin, mutta tutkimuskohteet olivat luokiteltavia ja vaativat siten luokittelijan omaa tulkintaa. Funktio- ja sisältösanojen tarkastelu osoitti ennalta oletetun vastaisesti, etteivät selkokielen funktiosanat eivätkä näin ollen myöskään sisältösanat eronneet yleiskielen vastaavista prosentuaalisista osuuksista juuri lainkaan: funktiosanojen prosentuaalinen osuus selkokielessä oli 22,1%, kun yleiskielisessä tekstissä se oli 21,8%. Lähempi sanaston tutkiminen osoitti eräänä ilmiötä selittävänä syynä olevan selkokielen tekstin keskeisten sanojen huomattavan runsas toisto, joka nosti sisältösanojen määrää arvioitua suuremmaksi. Täydellisen tai osittaisen toiston käyttö oli selkokielisessä tekstissä usein käytetty sidoskeino, joka osoittaa asioiden välisiä suhteita, auttaa ymmärtämään tekstikokonaisuutta ja kuljettaa lukijaa mukana tekstissä. Runsas toiston käyttö ei ole välttämättä tyylikeinona paras ratkaisu, mutta selkotekstissä sen käyttö on tutkimustulosten perusteella yleistä ja ymmärrettävyyden kannalta perusteltua.

Viimeisessä tutkimusosiossa perehdyin aineistojen sisältösanoista poimittujen substantiivien luokitteluun niiden abstraktioasteen mukaan. Abstraktioasteiden tutkiminen on sanastotason selkeyden näkökulmasta oleellinen tutkimuskohde, sillä sanaston käsitteellisyys on eräs tärkeimmistä seikoista tekstin ymmärrettävyyden kannalta (Wiio 1974: 228–229; Turunen 1994: 28; Virtanen 2012: 9–94). Luokittelin aineiston substantiivit Lyonsin (1977: 442–445) mallin mukaisesti kolmeen luokkaan, jossa kolmas luokka on abstraktiivisin eli oletettavasti hankalin ymmärtää. Suurimmat erot aineistojen välillä tulivat odotetusti esiin ääripäiden kohdalla: kolmannen abstraktioasteen substantiiveja oli selkokielisessä aineistossa huomattavan vähän (10%) verrattuna yleiskieliseen tekstiin (18%), samoin ensimmäisen abstraktioasteen substantiiveja oli selkokielisessä tekstissä huomattavan paljon (32%) verrattuna yleiskieliseen tekstiin (26%). Huomioitava tutkimustulos oli myös se, etteivät kaikki kolmannen abstraktioasteen substantiivit olleet arvioitavissa vaikeiksi ymmärtää, niin ikään kaikki ensimmäisen asteen substantiivit eivät olleet välttämättä helppoja ymmärtää.

Tutkielman tuloksia arvioitaessa on otettava huomioon abstraktioasteiden luokittelun subjektiivisuus, jolloin abstraktioasteiden tuloksiin saattaa vaikuttaa luokittelijan tulkinta sanan abstraktiivisuudesta. Toisaalta taas abstraktioasteita on luokittelussa ainoastaan kolme, joista ensimmäinen eli kaikkein konkreettisin aste on hyvinkin selvärajainen, joten virhetulkintojen mahdollisuus on tältä osin vähäistä.

Aineistojen väliset abstraktioasteiden erot arvioin johtuvan osittain selkokielen ja yleiskielisen tekstin erilaisesta katsantokannasta. Toisistaan poikkeavan näkökulman voi yleistää koskemaan koko tutkielmaa ja sen eri analyysiosioita, ja näkökulmaeron voi nostaa yhdeksi tutkimustulokseksi: selkokielisessä tekstissä lukijaryhmät ja heidän puutteelliset taitonsa ovat avainasemassa, joka näkyy pyrkimyksenä konkreettiseen sanastoon ja selkeään esitystapaan. Yleiskielisessä tekstissä taas käsiteltävän asian aihepiiri on avainasemassa, ja tekstin abstraktiotaso sekä havainnollisuus määräytyy sen perusteella.

Selkokielistä tekstiä kirjoittaessa tai yleiskielisestä tekstistä mukautettaessa tulee huomioida selkokielen poikkeuksellinen ja laajaskaalainen käyttäjäryhmä. Selkokielen tarvisijoiden puutteet lukemisessa tai lukemisen ymmärtämisessä ovat moninaiset – osa ymmärtämisen hankaluuksista johtuu sairaudesta, osa taas kielen vaillinaisesta taitamisesta. Jotkin selkokielen käyttäjistä tarvitsevat helpotettua kieltä vain hetken, toiset taas koko elämänsä.

Tutkielmani osoittaa selkokielen tekstin sanastotason selkeyden olevan lähtötekstin johdonmukaisen ja kurinalaisenkin muokkauksen tulosta, jossa väärinymmärtämisen mahdollisuudet on huomioitu ja järjestelmällisesti minimoitu. Selkokielen kirjoittajien ohjeet muodostavat tekstinkäsittelylle tiukat raamit, joita noudattamalla tuotetaan – ainakin uutiskäyttöön sopivaa – asiapohjaista, ytimekästä, takuuvarmaa selkotekstiä. Tutkimustuloksista kävi ilmi, että selkokielen teksti oli yleiskielistä vastinettaan lyhyempi, selkeämpi sekä havainnollisempi. Selkokielen ominaisuudet ilmenivät tutkimuksessa paitsi prosentuaalisina eroina, myös tutkimusaineistosta nostettujen esimerkkien tarkastelun yhteydessä. Tutkimustuloksien perusteella voi todeta, että selkokielen tekstin oletetut lukijaryhmät – kehitysvammaiset, muistisairaajat ja

maahanmuuttajat – on otettu huomioon, kun tarkastellaan sanastotasoa. Tekstiä on kirjoitettu tai yleiskielestä mukautettu tämä erityinen lukijakunta huomioon ottaen.

Tutkimustulosten perusteella voidaan osoittaa sanastotason selkeyden kannalta oleellisia muutoksia lähtötekstiin verrattuna. Onko selkokielineen teksti silti ymmärrettävämpää kuin yleiskielinen teksti? Tekstin ymmärrettävyys muodostuu monista muistakin seikoista kuin tutkielman tarkastelun kohteena olleista yhdyssanoista, substantivoinnista, funktio- ja sisältösanoista sekä abstraktioasteen tarkastelusta. Ymmärrettävyyttä arvioitaessa on huomioitava ymmärtämisen olevan monimutkainen, vuorovaikutteinen tapahtuma, johon vaikuttaa tekstin ominaisuuksien lisäksi myös lukijan ominaisuudet (Sainio 2000c: 62). Tutkielman tulosten perusteella ei siis voida varmasti sanoa, onko selkokielineen teksti sanastoltaan lukijoilleen aina lähtötekstiä ymmärrettävämpää – varman tiedon sijaan voidaan kuitenkin perustellusti arvioida selkokielen olevan tutkittujen sanastotason elementtien osalta lähtötekstiä helpompaa ja auttavan tekstin ymmärtämisessä.

Selkokielineen teksti tarjoaa sanastotasolla paljon mielenkiintoisia, tutkimattomia aiheita erilaajuisille tutkimuksille. Eräs kiinnostava ja tutkimusaineiston perusteella keskeinen aihe olisi tutkia selkokielen ja yleiskielen eroja passiivin käytössä, ja perehtyä sanojen *ihminen, henkilö, mies* käyttöön aktiivimuodon tekijän asemassa. Myös kieltomuotojen käyttäminen selkokielessä vaatisi lisätutkimusta: selkokielen kirjoitusohjeet opastavat suosimaan myönteistä kieltä, mutta tutkimusaineiston perusteella kieltomuodon käytössä oli selkokieliselle tekstille epätyypillistä epäjohdonmukaisuutta. Tarkempi tutkimus voisi selvittää mahdollisen loogisuuden nyt osoitetun epäloogisuuden takana.

Selkokielen edelleentutkiminen on tärkeää myös käyttäjäryhmien kannalta. Tutkimukset vahvistavat kielen olemassaoloa, ja tuovat osaltaan selkokielen nykyistä suuremman yleisön tietoisuuteen, joka taas edesauttaa uuden selkokielen materiaalin syntymistä. Selkokieliset kirjat, lehdet ja nettisivut ovat kohderyhmälleen tärkeitä viestintäkanavia, jotka pitävät kiinni yhteiskunnassa ja osaltaan ehkäisevät syrjäytymistä. Kielen käyttämisen ja ymmärtämisen mahdollisuus on osa demokratian toteutumista, identiteetin kehittymistä ja yleisiä ihmisoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille.

LÄHTEET

- Aaltonen, Pirta (1994): Selkokieli ja lehtikieli – adverbien käyttö Selkouutisissa ja Aamulehdessä. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Selkoa selkokielestä*. Helsinki: Kirjastopalvelu. 75–91.
- Airola, Anu, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen (2000). Esipuhe. Teoksessa: Airola, Anu, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen. *Merkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bruun, Mikko, Ilkka Koskimies & Ilkka Tervonen (1986). *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.
- Finn Lectura (2001). *Yleiskieli ja puhekieli* [online]. [lainattu 20.2.2013] Saatavilla <http://www.finnlectura.fi/verkkokielioppi/Fonologia/sivu113.htm>
- Heiskanen, Kirsi (1994). Selkokieli – lause vai tekstitasen selkeyttä? Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Selkoa selkokielestä*. Helsinki: Kirjastopalvelu. 63–74.
- Hiidenmaa, Pirjo (2000). Työ ja kieli. Teoksessa: Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Iisa, Katariina & Aino Piehl (1992). *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Iisa, Katariina, Hannu Oittinen & Aino Piehl (2012). *Kielenhuollon käsikirja*. 7. painos. Helsinki: Suomen Yrityskirjat.
- Itkonen, Markus (2006). Typografia ja luettavuus. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 72–86.
- Iso suomen kielioppi verkossa, VISK (2008). § 438 *Sanaluokkajaon perusteet* [online]. [lainattu 11.11.2012] Saatavilla <http://scripta.kotus.fi/visk/sisallys.php?p=438>
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Petri Ylikoski (2004). Merkitys ja tulkinta. Teoksessa: Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus. 24–32.
- Kangasniemi, Heikki (1997). *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.
- Karlsson, Fred 1998: *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. Helsinki: Fred Karlsson.

- Koski, Mauno (1996). Mitä se merkitsee? Teoksessa: Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Heino & Anneli Lieko (toim.) *Kielestä kiinni*. Helsinki: SKS. 108–129.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (2009). *Suomen yleisin sana* [online]. [lainattu 6.12.2012] Saatavilla <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=1074>
- Kuiri, Kaija (2012). *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- Kulkki-Nieminen, Auli (2002). Selkokielen ja yleiskielen eroista. Teoksessa: Hannu Virtanen (toim.) *Selko-opas*. Tampere: Kehitysvammaliitto. 34–45.
- Kulkki-Nieminen, Auli (2010). *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere: Acta Universitas Tampereensis 1524.
- Laurinen, Leena (1994). Selko- vai sekokieltä – selkokielisten tekstien ymmärrettävyydestä. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Selkoa selkokielestä*. Helsinki: Kirjastopalvelu. 33–61.
- Leskelä, Leealaura & Hannu Virtanen (2006). Selkokielen ABC. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 7–14.
- Lyons, John (1977). *Semantics. Volume II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malin, Antero (2006). Suomessakin on heikkoja lukijoita. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 15–31.
- Numminen, Heli (2006). Muisti ja lukeminen. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 32–36.
- Opetusministeriö (2004). *Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri – toimikunnan ehdotus toimenpide-ehdotukseksi* [online]. [lainattu 14.11.2012] Saatavilla <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/>
- Räsänen, Matti (2005). Hyvää virkakieltä. *Virallinen lehti* nro 39: 17–18.
- Sainio, Ari (2000a). Tee se helpoksi. Euroopan unionin selkokieli-ohjeisto. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 11–36.
- Sainio, Ari (2000b). IFLA:n ohjeet selkomateriaalin tekijöille. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 37–44.

- Sainio, Ari (2000c). *Selkokieli Suomessa*. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: Kirjastopalvelu. 45–65.
- Sainio, Ari & Pertti Rajala (2002). Ohjeita selkokirjoittajalle. Teoksessa: Hannu Virtanen (toim.) *Selko-opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 23–33.
- Saukkonen, Pauli (2001). *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Selkokeskus (2012a). *Selkokielen määritelmä* [online]. [lainattu 16.11.2012] Saatavilla: <http://papunet.net/selkokeskus/teoriaa/maaritelma.html>
- Selkokeskus (2012b). *Selkokeskuksen verkkotiedote lokakuu 2012* [online]. [lainattu 14.11.2012] Saatavilla: <http://papunet.net/selkokeskus/selkokeskus/verkkotiedotteet/verkkotiedotteet-2012.html>
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 [online]. [lainattu 5.3.2013] Saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Tambet, Rutt (2000). Tekstien ymmärrettävyys ja kolmasluokkalaiset erityisopetusta saavat oppilaat. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 103–112.
- Turunen, Minna (1994). Selkokielen määrittelystä. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 21–32.
- Vilkuna, Maria (1996). *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- Vinni, Irja (1998). *Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Vinni, Irja & Ari Sainio (2000): Selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen kehitysvammaisilla. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 66–75.
- Virtanen, Hannu (2000). Selkouutiset, LL-Bladet ja muu selkokielineen tiedonvälitys. Teoksessa: Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 136–150.
- Virtanen, Hannu (2006). Selkokirjoista selkokieleen. Tapahtui vuosina 1981–1990. Teoksessa: Leela Laura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 87–103.
- Virtanen, Hannu (2012). *Selkokielen käsikirja*. 2. uudistettu painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

- Wiio, Osmo A. (1974/1968). *Ymmärretäänkö sanomasi? Viestintä – tiedonvälitys*. 6. painos. Helsinki: Weilin & Göös.
- Älli, Sami & Kimmo Kyyhkynen (2006): Selkokieli ja internet. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.) *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 188–202.

(1A) *Perussuomalaisten kannatus laskussa.* Selkosanomat 24.4.2012

(1B) *Perussuomalaiset haluavat ainakin tuhat kunnanvaltuutettua.*

HS arkisto 22.4.2012.

(2A) *Kansa ostaa maitotuotteita.* Selkosanomat 24.4.2012

(2B) *Maitotuotteet ovat suosiossa.* HS arkisto 4.4.2012

(3A) *Kouvolan Kiina-keskus kuihtui.* Selkosanomat 24.4.2012

(3B) *Kouvolan Kiina-keskuksesta on jäljellä vain rippeet.* HS arkisto 2.4.2012

(5A) *Suomalaiset ovat onnellisia.* Selkosanomat 11.4.2012

(5B) *YK-selvitys: Tanska, Suomi ja Norja maailman onnellisimmat maat.*

HS arkisto 3.4.2012

(4A) *Sodankylän kaivos aloittaa louhinnan.* Selkosanomat 5.6.2012

(4B) *Kevitsan kaivoksen lupaehdot eivät täyty.* HS arkisto 26.5.2012

(6A) *Miesten itsemurhat vähenivät.* Selkosanomat 3.7.2012

(6B) *Miesten itsemurhat vähenivät rajusti.* HS arkisto 19.6.2012

(7A) *Sampo Pankki vaihtaa nimensä.* Selkosanomat 22.5.2012

(7B) *Sampo Pankki vaihtaa nimensä Danske Bankiksi.* HS arkisto 11.5.2012

(8A) *Suomi pyrkii YK:n turvallisuusneuvostoon.* Selkosanomat 14.8.2012

(8B) *Suomen YK-kampanjassa loppurutistus.* HS arkisto 29.7.2012

(9A) *Pelit ja animaatiot ovat uusi vientituote.* Selkosanomat 23.10.2012

(9B) *Suomalaisanimaattorit tähtäävät maailmalle.* HS arkisto 9.10.2012

(10A) *Suomen maine ulkomailla on muuttunut.* Selkosanomat 31.1.2012

(10B) *Suomi sai suvaitsemattoman maineen.* HS näköislehti 29.1.2012

(11A) *Saamelaiset saivat oman talon.* Selkosanomat 13.3.2012

(11B) *Saamelaiset saivat komean kodin.* HS arkisto 6.2.2012

(12A) *Ministeri Kyllönen antoi potkut liikenneviraston johtajalle.* Selkosanomat
23.10.2012

(12B) *Liikenneviraston pääjohtaja erosi.* HS arkisto 16.10.2012

(13A) *Venäläiset hakevat tänä vuonna yli miljoona viisumia Suomeen.* Selkosanomat
18.12.2012

(13B) *Venäläisten viisumijono Suomeen paisui.* HS arkisto 6.12.2012

(14A) *Suomen kurdit voivat huonosti.* Selkosanomat 18.12.2012

- (14B) *Kurdeilla maahanmuuttajista eniten terveysongelmia*. HS arkisto 29.11.2012
- (15A) *Helsinki on Pohjoismaiden halvin pääkaupunki*. Selkosanomat 28.8.2012
- (15B) *Helsingin sijoitus kalliimpien kaupunkien listalla putosi*. HS arkisto 13.6.2012